

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Skupinová dynamika v penitenciární praxi

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.**

**Vypracovala:
Jitka Bylinská**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Skupinová dynamika v penitenciární praxi* zpracovala samostatně, s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu literatury.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Popůvky, 31. 3. 2010

.....
Jitka Bylinská

Poděkování

Mé poděkování patří PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za vstřícnost, cenné náměty a rady, které mi při zpracování bakalářské práce poskytl.

Děkuji i mým nejbližším za trpělivost, morální podporu a pomoc po celou dobu mého studia i při zpracování bakalářské práce.

Jitka Bylinská

OBSAH

ÚVOD	2
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Stručná analýza současného stavu ve vězeňství ČR	4
1.1 Penologie a penitenciární pedagogika	6
1.2 Z historie trestání a věznění na území ČR	8
1.3 Základy humanizace při zacházení s pachateli trestných činů	10
2. Přínos sociální práce v penitenciární praxi	11
2.1 Státní sociální politika	11
2.2 Kontinuální sociální péče	12
2.3 Sociální práce v penitenciární praxi	13
2.4 Nestátní subjekty v penitenciární praxi	14
2.5 Nástupní oddělení a program zacházení	15
2.6 Charakteristika sociální práce v penitenciární praxi	17
2.7 Teorie humanistického přístupu v sociální práci	18
2.8 Kognitivně – behaviorální metody při práci s klienty	19
2.9 Dílčí závěr	21
3. Socializace osobnosti	21
3.1 Potřeba sociálního kontaktu	22
3.2 Sociální skupiny	23
3.3 Základní výchovná funkce rodiny	24
4. Skupinová dynamika v penitenciární praxi	26
4.1 Sociální dovednosti	28
4.2 Faktory ovlivňující vývoj kriminálního chování	31
4.3 Uvěznění	34
4.4 Osobnost pachatele	35
4.5 Dílčí závěr	36
PRAKTICKÁ ČÁST	
5. Věznice Rapotice	39
6. Speciálně výchovné postupy	43
6.1 Praktické příklady aplikace	46
6.2 Dílčí závěr	58
ZÁVĚR	59
RESUMÉ	61
ANOTACE	61
KLÍČOVÁ SLOVA	62
LITERATURA A PRAMENY	63
PŘÍLOH	

ÚVOD

Téma bakalářské práce vyplynulo z mé téměř dvacetileté zkušenosti práce ve školství a to v profesích vychovatelka, učitelka na I. stupni základní školy a učitelka v mateřské škole. Během posledních pěti let práce s dětmi předškolního a mladšího školního věku ve mně sílil pocit, že neobyčejně narůstá počet dětí, které trpí problémem ADHD /z anglického – Attention – Deficit - Hyperaktivity – Disorder/. Česká verze zní - syndrom poruchy pozornosti spojený s hyperaktivitou. A dále pak ADD a dalších poruch chování. Pro tyto děti je typická silná tendence k neklidu, nedostatečná koncentrace pozornosti a velmi často je kombinována s emoční nestabilitou a zpravidla též s impulzivitou, afektivitou a vzdorovitostí. Často jsem si ještě jako učitelka kladla otázku, jak si počínají tyto děti v dospělém věku.

K nejzávažnějším problémům v současném školství však bezesporu patří agresivní projevy a násilné chování žáků. V širším pojetí je agresivita vrozená schopnost živých organismů cíleně a energeticky postupovat při zvládnání životních situací a uspokojování životních potřeb. V průběhu času však byl pojem agresivita uváděn především do kontextu záměrného poškozování věcí a osob a dnes již představuje komplexní fenomén s negativní konotací. Násilné chování je vždy výslednicí spolupůsobení biopsychosociálních faktorů zakotvených v osobnosti dítěte - jako jsou výbušný temperament, frustrovanost z neuspokojených potřeb či naučená interakce násilím.

Jako učitelka jsem často rozebírala s rodiči výchovné problémy dětí. Rodiče si mnohdy nevěděli rady a jejich přístup k dětem byl nekompetentní. V současnosti se hovoří o tzv. krizi rodiny. Proč však rodina častěji, než kdysi selhává? Proč je více rozvodů? Proč se rodiče věnují více své práci či kariéře než svým dětem? A vidí děti kolem sebe v širší společnosti skutečně ideální vzory k identifikaci? Co jim prezentují masmédiá? Jaký vliv má na děti přemíra neustávajícího toku nových informací, které musí jejich psychika zvládat? Navíc, ve společnosti globální ekonomiky se stále více klade důraz na individuální výkon jedince, proto se současná společnost charakterizuje jako společnost výkonová a tím se zvyšují nároky na specifické lidské vlastnosti, schopnosti a dovednosti.

Stále častěji je slyšet hlasy, především z řad učitelů a vychovatelů – že se sociální prostředí, ve kterém mladé generace vyrůstají, změnilo natolik a mění se i nadále velice rychle, že přirozené sociální učení neproběhne dostatečně intenzivně a u dětí i mladistvých se nápadně často projevují v této oblasti nedostatky. Zmiňována je vzrůstající agresivita, šikana, porušování pravidel, problémy se záškoláctvím, nevhodné trávení volného času, útky z domova, užívání alkoholu, drogová zkušenost a následně dochází k páchání trestné činnosti. Na trestnou činnost pachatele lze také nahlížet jako na sociální selhání, kdy jedinec není schopen respektovat určitá společenská pravidla, normy a hodnoty a porušuje je.

Tyto poznatky mne přivedly na myšlenku využít svých praktických zkušeností se skupinovou dynamikou, které jsem ve školství úspěšně prakticovala zejména při práci s dětmi s poruchami chování, do vězeňského prostředí, kde jsem začala v roce 2009 pracovat jako sociální pracovnice. Velká skupina odsouzených vyrůstala v dysfunkční či afunkční rodině nebo v dětském domově či výchovném ústavu. Jiní žili v disharmonické či podnětově chudé rodině, proto lze u nich často pozorovat výraznou odchylku v oblasti socializace a zpravidla vážné nedostatky v oblasti sociálních dovedností. Dítě z rodiny v rámci sociálního učení přebírá nejen vzorce chování, ale i hodnotové orientace a jimi se řídí i dávno poté, co svoji rodinu opustilo. Mnozí z těchto odsouzených navíc jeví zcela jasné znaky ADHD či jiné poruchy chování.

Cílem bakalářské práce bude vymezit v teoretické rovině poznatky z široké problematiky práce sociálního pracovníka ve věznicích zejména s přihlédnutím k jeho sociálněterapeutickým aktivitám. Tato práce je zaměřena na získávání sociálních dovedností odsouzených pomocí metod skupinové dynamiky.

Cílem praktické části bude ověřit, zda ovlivňování jedinců pomocí metod skupinové dynamiky, tak jak jsem je využívala ve své praxi učitelky, je možné využívat i v mé nynější práci sociální pracovnice v rámci práce se skupinou vězněných osob. Zaměřila jsem se především na získání či posílení sociálních dovedností, které se vztahují k procesům introspekce a interpersonální percepce, včetně empatie. Dále na smysluplné vyjadřování pocitů (emocí) odsouzených, uvědomování si vlastních motivů chování a tím dopomoci lepšímu zvládnutí konfliktních situací, do kterých se dostávají. To vše v souvislosti s širokou problematikou rodinného a partnerského života.

Teoretická část bakalářské práce

1. Stručná analýza současného stavu ve vězeňství ČR

Na základě vnitropolitických změn v Československu v roce 1989 dochází k obnově demokratického státu a vyhlášení rozsáhlé amnestie prezidenta republiky v lednu 1990. Této amnestii předcházelo propuštění padesáti politických vězňů již v prosinci 1989. Pachatelé trestných činů, kterých se amnestie netýkala, se však nespokojili se svou situací a začalo docházet k řadě protestních akcí a vzpour v tehdejších nápravně výchovných ústavech. V červnu 1990 byly pak zahájeny prověrky odborné a morální způsobilosti příslušníků tehdejšího Sboru nápravné výchovy, neboť bylo zřejmé, že je potřeba provést v oblasti vězeňství rozsáhlé systémové změny v souladu s reformními snahami ve společnosti. Za základ těchto změn byla považována depolitizace českého vězeňství, decentralizace jeho řízení, demilitarizace a humanizace. Zatímco vězeňské systémy vyspělé Evropy se po celá desetiletí vyvíjely kontinuálně, český vězeňský systém stál před složitým úkolem transformovat se zásadně, a to v relativně krátké době.

Transformace vězeňství, jejímž teoretickým základem byla Koncepce českého vězeňství přijatá v roce 1991, využila plně výhody nechat se inspirovat zahraničními modely, vyhnout se chybám a omylům a případně zkrátit některé vývojové etapy. Pro její naplňování byl vytvořen legislativní rámec, podmínky organizační a částečně také materiální. Rutinní výkon trestu založený na organizování života ve vězení byl překonán, stejně jako prvotní problémy s procesem humanizace. (Vězeňská služba ČR, Koncepce rozvoje)

Dále pak byla účinností zákona č. 555/1992 Sb. o Vězeňské a justiční strážní ČR vytvořena Vězeňská služba ČR. Dnes můžeme tedy konstatovat, že náš vězeňský systém se rozvíjí a výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) je plně v souladu se všemi mezinárodními konvencemi a závazky, které náš stát přijal, především s Evropskými vězeňskými pravidly přijatými Radou Evropy.

Některé základní principy pro zacházení s vězněnými osobami dle Evropských vězeňských pravidel:

- Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.
- Omezení ukládaná osobám zbaveným svobody budou v nezbytně minimálním rozsahu a úměrná legitimnímu účelu, pro který byla uložena.
- Vězeňské podmínky, které porušují lidská práva vězňů, nelze ospravedlnit nedostatkem prostředků.
- Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
- Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti.
- Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.
- Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolení i pracovní podmínky jim musí umožnit vysoké úrovně jejich péče o uvězněné osoby.
- Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.
- Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva (Evropská vězeňská pravidla, 1995).

Způsob zacházení s pachateli trestných činů vyjadřuje velmi zřetelně i vztah společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám. Současná podoba českého vězeňství je tedy zcela determinována právním řádem České republiky a z hlediska právní síly má v právním řádu prioritní postavení vedle ostatních ústavních zákonů Listina základních práv a svobod. V souvislosti s touto skutečností naznačuje nová Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 směřování a priority českého vězeňského systému. Jedním z významných trendů bude nadále prohlubovat liberalizaci trestu s cílem, aby trest byl představován pouze **omezením svobody pohybu a dotýkal se co možná nejméně ostatních oblastí občanských práv.**

Důstojný a humánní výkon trestu odnětí svobody lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti stejně jako vězňům, tak vězeňskému personálu a má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro reintegraci po propuštění. Přitom je třeba zdůraznit, že celý systém trestního práva nemůže fungovat bez prevence a šance nápravy. **Pachatelům trestných činů musí být nabídnuta alternativa k jejich dosavadnímu způsobu života. Tyto skutečnosti řeší nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb., který nabyl platnosti 1. 1. 2010.**

Trestní represe musí být uplatňována jen tam, kde je to nezbytné. Řešením kriminality není internovat pachatele trestných činů do domů se zamřížovanými okny a s plotem z ostnatého drátu, ale je nutné zapojit odsouzené do řešení situace vzniklé spácháním trestného činu. Původní trestní zákoník č. 140 Sb. z roku 1961 byl založen na represivním pojetí práva totalitní společnosti a příliš neřešil otázku možnosti nápravy delikventů. Proto přichází nový trestní zákoník právě s větší možností ukládání alternativních trestů, které umožňují využívat i programy s výchovnými cíli.

Jednou z alternativních sankcí je nově i **domácí vězení**. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že domácí vězení je často účinnější, než pobyt v nápravném zařízení. Odsouzený není totiž naprosto oddělen od vnějšího světa, ale je s ním stále konfrontován, což ho nutí vybudovat si větší rezistenci vůči nutkání páchat trestnou činnost (<http://www.reformajustice.cz/>).

Nový trestní zákoník jako moderní evropský kodex reaguje na sjednocující vlivy Evropské unie, reflektuje na vývoj společnosti jak na celém světě, tak právě především v Česku. Je inspirován zahraničními trestními zákoníky, ale vychází z historického vývoje naší společnosti, která má svá morální a sociální specifika.

1.1 Penologie a penitenciární pedagogika

Zatím co trestní právo se zabývá systémem trestně právních sankcí a zákonných předpokladů jejich ukládání, penologie jako nauka o výkonu trestu a jeho účincích se zaměřuje na reálný výkon trestů a ochranných opatření. V širším pojetí do penologie

zahrnujeme i oblast alternativních trestů. **Součástí penologie zaměřenou na nepodmíněný trest odnětí svobody označujeme jako penitenciariстика** (Jůzl, Olejníček, 2004, s. 24).

Problém nápravy odsouzených ve VTOS zajímal myslitele již v dřívějších dobách a byl spojen zejména s požadavkem mravní výchovy odsouzených. Postupně se pak začíná formovat pedagogická disciplína, speciálně se zabývající touto problematikou – penitenciární pedagogika.

Penitenciární pedagogika se tedy zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k VTOS. Patří do systému věd speciálně pedagogických. Jejím předmětem je výchovná funkce VTOS a zákonitosti procesu penitenciárního působení na všechny kategorie odsouzených. (penitence, z latinského poenitentia – pokání, lítost, trest)

Prostředky penitenciární pedagogiky:

- působení režimu, kázně a pořádku,
- pracovní výchova,
- kulturní, zájmová, vzdělávací a speciálně výchovná činnost.

Kázeň – soubor opatření, kterými se směřuje k dodržení stanovených norem

Režim – soustava požadavků na chování jedinců, skupin a současně i opatření k jejich dodržování. Funkce režimu: výchovná, represivní, zajišťující, navzájem se prolínají a doplňují (Jůzl, Olejníček, 2004, s. 26).

Specifické cíle penitenciární pedagogiky:

- odstranění nežádoucích forem chování,
- utváření a přetváření osobnosti ve smyslu pozitivních společenských norem,
- překonání protispolečenských tendencí.

Metody realizace výchovného procesu:

- ovlivňování osobností – autoritou,
- přesvědčování,
- potlačování nežádoucích forem chování,

- stimulace žádoucího chování,
- ovlivňování společenstvím, kolektivem,
- resocializační vyučování,
- ovlivňování zájmovými, speciálně výchovnými a sportovními aktivitami.

Individuální cíle a metody realizace výchovného procesu každého odsouzeného vycházejí ze skutečnosti, že každá osobnost je jedinečná, v každém člověku jsou pozitivní prvky, na nichž se dá stavět jeho další budoucnost. Takto nastavená humanizace v českém vězeňství, má však na našem území hluboké kořeny.

1.2 Z historie trestání a věznění na území ČR

Trestání pachatelů „trestuhodných“ činů a řešení vzájemných sporů se u slovanského lidu, který osidloval během druhé poloviny prvního tisíciletí naše území, řídilo zvykovým právem. To bylo předáváno z generace na generaci ústním podáním, spolu s rodovými pověstmi, které obsahovaly jak potřebná ponaučení o tradicích zachovávaných předky, tak i obeznámení s normami chování. Nenahraditelné bylo udržování zvyků podporujících upevňování rodinných svazků. **Spory a křivdy končící v dávnověku mnohdy nejtěžšími zločiny se zvláště vyhrcovaly v obdobích nedostatku.** Mezi nejčastěji uplatňované tresty bylo konání krutých trestních výprav, uskutečňování krevní msty a vyhnanství.

Právo k vykonání co nejexemplárnější odvety a pomsty bylo pokládáno za zcela samozřejmé. **Účelem trestu zvykového práva byla tedy snaha po nepřiměřeně kruté odplatě a co nejcitelnějším poškození, až záhubě pachatelů.** Zřejmě proto i zostřování trestu smrti předchozím mučením přežilo mnoho století. **Provádění pouhé odplaty či pomsty, právě tak jako mučení a vynášení neúměrně krutých rozsudků ovšem dodnes nepřineslo uspokojivá řešení, kterými by byla na trvalejší období potlačena zločinnost (kriminalita).**

Na přelomu prvního a druhého tisíciletí došlo však v našich zemích k rozhodujícím událostem, díky nimž byl položen základ k uskutečňování nových morálních norem a určen další směr našeho kulturního vývoje. Docházelo k hlubšímu pronikání křesťanství mezi širší vrstvy obyvatelstva, které bylo započato misí byzantského císaře Michala III.

Věrozvěstové Konstantin a Metoděj, kromě jiných dobrodiní, přeložili do hlaholice jimi sepsané texty, obsahující soupisy jednotlivých právních norem vycházejících z křesťanství. Právě prostřednictvím těchto písemností, včetně překladu Písma svatého, lze posoudit propastnou rozdílnost předchozích představ o právu, zločinu a trestání provinilců, vyplývajících ze starobylého zvykového práva, od zcela nového křesťanského pojetí. Vlivem křesťanství se vytvářely nové situace, které by byly dle starého pohanského zvykového práva řešeny z křesťanského hlediska zcela nepřijatelným, nehumánním způsobem.

„*Zákon sudnyj ljudem*“ (upravil a přeložil Konstantin) rozlišoval a požadoval zjištění, zda delikt byl spáchán úmyslně, nebo se stal z nevědomosti nebo lehkomyšlnosti, nebo pachatelé „bylo líno“ učinit potřebná opatření k jeho zamezení.

Těžší zločiny se trestaly např. předáním zločince na pokání trvající dlouhých dvanáct let. Během doby pokání měla být v kajícím především vzbuzena dlouhodobá upřímná lítost projevená jeho ochotou k vyjádření pokory a lítosti na veřejnosti před zraky ostatních, jako projev nelíčené snahy po odpuštění. Po dva roky musel provinilec stát během mše před chrámem. Další dvě léta mohl být přítomen v chrámu jen do začátku čtení svatého evangelia. Po následující dva roky mohl zůstat v chrámu při mši ještě déle. Osmého roku mohl přijmout svátost oltářní. Po sedm let byl provinilec povinen jíst pouze chléb a pít jen vodu. Teprve poté mohl kněz, kterému bylo sledování provinilce soudem svěřeno, uznat, že si hříšník plně odpykal svůj trest.

Dodnes neexistuje účinnější zacházení s provinilci, které by dávalo spolehlivě posoudit, zda byla v pachatelé vzbuzena opravdová upřímná lítost a zda bylo u něj vzbuzeno odhodlání k nápravě. Nejvyšším možným trestem pak bylo vyloučení z církve neboli exkomunikace. Církevní právo pak zcela vylučovalo (a vylučuje) trest smrti. **Všeobecným trestem bylo ale i odnětí svobody.** Vykonávání těchto trestů ve středověkých žalářích bylo však uskutečňováno za hrůzných podmínek a přežít je mohl málokdo (Uhlík, 2006).

1.3 Základy humanizace při zacházení s pachateli trestných činů

Významnou osobností, jejíž život se odvíjel zcela dle křesťanských zásad a snažící se zavést do země právo v duchu církevním, byl **kníže Václav**. Začal vládnout v Čechách v rozmezí let 922 až 925. S tím úzce souvisela povinnost soudit a podílet se na udělování trestů. Na svou dobu nebývale vzdělanému knížeti byly však cizí všelijaké způsoby trestání a vždy měl snahu poskytnout dostatečnou možnost k nápravě i těm největším zločincům. V legendách je mu připisováno, že nejen dobrotivě šetřil provinilce, ale že nechal pokácet všechny šibenice a rozbořit všechna vězení. K pochopení zcela zvláštních postojů nejvyššího soudce země přispěje citace z evangelia sv. Lukáše: „Nesudíte, a nebudete souzeni! Neodsuzujte, a nebudete odsouzeni!“ (Lukáš, 6,37).

Vzdělaný kníže bezesporu věděl, že účelem trestu nemá být podle církevního práva pomsta, či dokonce krevní msta, ani odplata zla zlem, ale pokus o nápravu zločinců, zachování jejich života, projeví-li ovšem dostatek lítosti a upřímný zájem o svou nápravu. Právě především v hraničních případech zločinců odsouzených k trestu smrti přesvědčený křesťan kníže Václav chápal zmíněný výrok bible ve smyslu, aby se nesoudilo ukvapeně, zvláště pak bez využití všech možností předchozí nápravy provinilce, abyste sami nebyli souzeni za to, že jste před vykonáním již nenapravitelného rozsudku „bludícímu“ cestu neukazovali. Neboť popraveného již nelze polepšit, nelze jej poté „...vést na cestu pravou“.

Kníže tak postupoval dle uplatnění zásady církevního práva „**nad nikým netřeba zoufat**“. Vztah k vězněným bez rozdílu vyjadřuje křesťanství zcela jasně dodnes. Sám Ježíš byl vězněn. Odedávna proto patřilo mezi nejvýznamnější skutky křesťanského milosrdenství „vězně navštěvovati a přinášet jim útěchu slova Božího“.

Období vlády knížete Václava, které k nám promlouvá prostřednictvím legend, bylo zřejmě jedno z nejsvětějších období pokusů o prosazování humánnějších způsobů trestání a zacházení s provinilci v českých zemích.

Byl položen základ k uskutečňování nových morálních norem a tím i nového pojetí účelu trestu, především jako příležitosti k nápravě. Bohužel, během dalších období byly tyto humánní principy znevažovány, záměrně zpochybňovány a kritizovány

v důsledku nepřátelského zaujetí nebo naprostého nepochopení a nahrazovány pozůstatky zvykového práva z dob dávno minulých. Skutečností ovšem zůstává, že přijetím křesťanských zásad byla v našich zemích nastoupena kvalitativně významnější cesta, ale i začátek dodnes vytrvale opakovaných pokusů o nový způsob uplatňování nápravy pachatelů trestných činů (Uhlík, 2006).

2. Přínos sociální práce v penitenciární praxi

Myšlenka péče o osoby, které prošly výkonem trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) má tedy své kořeny již v křesťanské filozofii milosrdenství. V dnešním společenském hodnotovém systému je pomoc bližnímu třeba poskytnout nejen z hlediska lidské sounáležitosti (a to bez ohledu na trestný čin či charakterové vlastnosti odsouzeného), ale zejména z hlediska zájmu nás všech na zdravé společnosti a její ochraně před jedinci, kteří se obtížně adaptují na obecně platné normy a ohrožují právní řád. Sociální péče poskytovaná pachatelům trestné činnosti je dnes již neodmyslitelnou součástí státní sociální politiky každé vyspělé průmyslové společnosti.

Pro moderní vězeňský systém je charakteristická jeho dvojitá povaha. Na jedné straně zůstává, jakožto jedna ze součástí orgánů činných v trestním řízení zaměřených na ochranu společnosti před kriminálním chováním – represivní institucí, na straně druhé – je nedílnou součástí systému sociální péče, protože usiluje o společenskou rehabilitaci sociálně selhavších jednotlivců (Jůzl, Olejníček, 2004, s. 69).

2.1 Státní sociální politika

Úkolem státní sociální politiky je zasahovat všude tam, kde se člověk dostává do neřešitelných situací a má směřovat k minimalizaci příčin individuálního neštěstí. Záměrem sociální péče je uspokojování společností objektivně uznávaných sociálních

potřeb jedinců či skupin a prostřednictvím odborné pomoci jim usnadnit adaptaci v daném sociálním prostředí a vymezuje úkoly, které se vztahují k zajištění prevence dezintegračních procesů. Specifickou oblast sociální péče pak představuje **postpenitenciární péče**. V rámci úsilí společnosti o integraci jedinců, kteří prošli VTOS nebo ochranným léčením či ochrannou výchovou (u mladistvých), do společnosti byla v minulosti postpenitenciární péče poskytována jako:

- pomoc při hledání pracovního zařazení,
- pomoc při zprostředkování ubytování,
- finanční podpora,
- pomoc při začlenění se do sociálního prostředí,
- sociálně výchovné působení a sociálně právní poradenství.

Zkušenosti s realizací postpenitenciární péče však záhy vedly k podnětům, díky kterým se pouze následná sociální péče o pachatele trestných činů transformovala v kontinuální sociální péči.

2.2 Kontinuální sociální péče

Myšlenka **kontinuální sociální péče o pachatele trestné činnosti ve všech fázích trestního řízení a dále ve výkonu trestu odnětí svobody a následně po propuštění odsouzeného na svobodu** se začala realizovat z iniciativy sociálních kurátorů v době po amnestii prezidenta republiky na počátku 90. let 20. století. Do té doby sice existovala jistá spolupráce sociálních kurátorů s pracovníky tehdejších nápravně výchovných ústavů, neměla však systémový charakter. Soustředila se na realizaci tzv. „předvýstupních besed“, individuální přístup k odsouzeným byl ojedinělý. Cílem kvalitativně vyšší úrovně kontinuální sociální práce s pachateli trestných činů je **navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na jeho osobnost tak, aby byla upevněna, eventuálně vytvořena jeho pozitivní sociální vazba zejména k rodině, k okolí a nedocházelo k jeho sociální izolaci.**

V první polovině 90. let byla přijata nová legislativní opatření: Zákon o výkonu vazby č. 293/1993 Sb. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává

řád výkonu vazby a Vyhláška MPSV č. 182/1991 Sb., která vytvořila příznivé předpoklady pro systémovou kontinuální sociální práci zainteresovaných institucí (Mühlpachr, 2004, s. 54).

Systém kontinuální sociální práce vyžaduje úzkou spolupráci sociálních pracovníků Vězeňské služby ČR s kurátory pro mládež a se sociálními kurátory okresních (městských) úřadů nebo středisek sociální prevence. K jejímu zabezpečení je nezbytná především úzká vzájemná informovanost obou kategorií sociálních pracovníků.

Dále byl novelizován Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., a dle § 81 tohoto zákona stanovena Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Dle § 2 řádu výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích pracují s odsouzenými zásadně stabilní týmy zaměstnanců Vězeňské služby ČR složené ze speciálního pedagoga, psychologa, sociálního pracovníka, vychovatelů a dozorců s odpovídající speciální odbornou přípravou. Snahou těchto týmů je vytvořit předpoklady pro větší efektivitu penitenciárního resocializačního procesu, který má nezastupitelné místo v rámci kontinuální sociální práce. **Garantem penitenciární sociální péče je sociální pracovní Vězeňské služby ČR.**

2.3 Sociální práce v penitenciární praxi

Úkoly sociálního pracovníka Vězeňské služby ČR:

sociální pracovník je pracovníkem Vězeňské služby ČR. Je odborným zaměstnancem oddělení výkonu vazby a trestu příslušné věznice, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života. Při její realizaci dbá na zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb.

Při práci s odsouzenými plní samostatným a tvůrčím způsobem zejména tyto úkoly:

- Podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciacce odsouzených.
- Zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci (speciální pedagog, psycholog, vychovatel, lékař) konkrétní programy zacházení (dále

jen PZ) svěřených odsouzených, přitom podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení.

- Podílí se na vyhodnocení účinnosti PZ a v oblasti své působnosti navrhuje jejich změny.
- Poskytuje samostatné sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené.
- Je garantem **kontinuální sociální práce**, v jejímž rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími.
- Navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů.
- Podílí se na zpracování konkrétních PZ jednotlivých odsouzených, na vyhodnocování jejich úspěšnosti a na navrhování změn PZ.
- Vypracovává sociální posouzení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení, přičemž výběr diagnostických metod je na jeho uvážení.
- **Vede osobně nejméně jednu průběžnou aktivitu PZ, a to převážně v oblastech skupinového sociálního poradenství a v oblasti zájmových aktivit vedoucích k získání sociálních dovedností odsouzených.** Přitom sleduje kvalitu účasti svěřených odsouzených v PZ a změny v jejich chování. Vhodné změny podněcuje a upevňuje.
- V rámci individuálního a skupinového zacházení s odsouzenými má jeho práce charakter sociální terapie směřující k sociální rehabilitaci. (NGŘ, 16/2009).

2.4 Nestátní subjekty v penitenciární praxi

Se změnou společenských podmínek po roce 1989 došlo k postupnému obnovení působení duchovních jednotlivých církví v mnoha oblastech života společnosti a v neposlední řadě i ve věznicích. Činnost duchovních se řídí zákonem č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech.

Duchovní ve věznicích jsou již tradičně vnímáni jako garanti dodržování lidských práv a humánního zacházení s odsouzenými a jejich iniciativy přispívají nemalou měrou k obohacení poskytovaných sociálních služeb ve vztahu k dezintegrovaným jedincům.

Významnými subjekty realizace sociální prevence ve Věznici Rapotice, kde pracuji, a jejichž setkávání s odsouzenými koordinuji, jsou tyto církve:

- Česká církev evangelická.
- Křesťanské sbory.
- Církev římskokatolická.

2.5 Nástupní oddělení a program zacházení

Dle zákona č. 555/1992 sb. o Vězeňské službě a justiční strážci ČR Vězeňská služba prostřednictvím programu zacházení soustavně působí na osoby ve VTOS **s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění.**

Odsouzení nastupují výkon trestu v určené věznici, kde jsou ubytováni v příjímacím oddělení za dodržení zásad stanovených v předpisech. **Při umístování odsouzených do určeného typu věznice se přihlíží k místu pobytu blízkých osob, aby byly zachovány nebo případně rozšiřovány sociální vztahy vězňených.** Po umístění odsouzených do konkrétní věznice je přijímá odborná komise. V průběhu pobytu na nástupním oddělení provádějí odborní zaměstnanci - specialisté oddělení výkonu trestu s každým odsouzeným pohovory. Výsledkem vstupních pohovorů psychologa, pedagoga a sociálního pracovníka je zpracování komplexní zprávy o odsouzeném. Součástí komplexní zprávy je také lékařská zpráva a zpráva vychovatele nástupního oddělení. Na základě získaných informací a doporučení všech specialistů připraví speciální pedagog pro každého odsouzeného návrh programu zacházení (dříve resocializační program), který zahrnuje aktivity s diferencovaným přístupem ke každému odsouzenému při jejich realizaci.

Zacházení (definice) je soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti (Hála, 2005).

Program zacházení (dále jen PZ) je tedy výchovný prostředek, jehož základním úkolem je vedení odsouzených k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplňování účelu výkonu trestu. Cílem pak vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci do společnosti. Výběr programu stvrdí odsouzený podpisem, čímž přijímá participaci na této činnosti.

Složení PZ musí vždy sledovat dosažení účelu výkonu trestu. Odsouzený má možnost zvolit si z těch programů, které správa věznice považuje za vhodné a hlavním cílem zacházení s odsouzenými je tedy vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci a jeho základem akcent na konkrétní potřebu odsouzeného.

Do programu zacházení se řadí aktivity v těchto základních činnostech:

- **pracovní aktivity** – odsouzení jsou ve věznici zařazováni do práce s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu, vzdělání a získané praxi v daném oboru, výši jejich pohledávek (zejména placení výživného na dítě), délce trestu a sociální situaci,
- **vzdělávací aktivity** – jsou zaměřeny např. na jazykovou průpravu, historii, ekonomii, obsluhu PC apod.,
- **speciálně výchovné aktivity** – individuální a skupinové činnosti terapeutického charakteru (poradenství), získávání sociálních dovedností prospěšných pro další život na svobodě, sociálně psychologický výcvik,
- **zájmové aktivity** – realizace podle aktuálních možností věznice - sportovní, hudební, rukodělné apod.: příloha č. 1.

Konkrétní programy zacházení jsou v ČR formálně celostátně sjednocené, zaznamenávají se do standardizovaných tiskopisů a jsou pravidelně vyhodnocovány.

Plnění programu zacházení ze strany odsouzeného je základem jeho hodnocení k případnému opuštění věznice v rámci programu zacházení v doprovodu zaměstnance

věznice (např. návštěva kulturního představení, sportovního zápasu apod.), opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, přerušeni výkonu trestu odnětí svobody nebo hodnocení pro soud při rozhodování o přeřazení odsouzeného do mírnějšího typu věznice nebo podmíněného propuštění z výkonu trestu (Sochůrek, II, 2007, s. 47).

2.6 Charakteristika sociální práce v penitenciární praxi

V rámci výstupního oddělení Věznice Rapotice se pro odsouzené s trestem odnětí svobody delším než jeden rok vytvářejí podmínky pro jejich samostatný způsob života po propuštění do občanského života, a to zpravidla tři až šest měsíců před propuštěním.

Zvláštní pozornost je přitom věnována programům zacházení těch odsouzených, jimž je třeba výrazně pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro návrat do společnosti.

Sociální pracovník zde zajišťuje zejména tyto úkoly:

- Zjišťuje aktuální sociální situaci v rodině odsouzeného, též faktory, které ovlivnily jeho sociální vývoj v širším sociálním prostředí, a navrhuje program zacházení směřující k individualizované sociální reintegraci.
- Na trestnou činnost pachatele lze také nahlížet jako na sociální selhání, kdy jedinec není schopen respektovat určitá společenská pravidla, normy a hodnoty a porušuje je. Sociální pracovník hledá společně s odsouzeným obvyklé situace takového sociálního selhávání a podněcuje takového jedince k pozitivnímu rozvíjení sociálních dovedností.
- Dále sociální pracovník zjišťuje dosažení úrovně sociální vyzrállosti, styl výchovy v rodině a její vliv na odsouzeného, způsob řešení náročných životních situací a podněcuje odsouzeného, aby se zabýval svým sociálním

vývojem. Snaha docílit nastavení progresivního sociálního postoje u odsouzeného by měla vést k opuštění jeho kriminální kariéry.

- Těž napomáhá odsouzenému orientovat se v sociálních vztazích v různých sociálních skupinách a hledat cesty k uspořádání si svých vztahů ke svým nejbližším.

Sociální práce má poměrně málo vlastních teoretických poznatků, respektive **využívá empirických poznatků a teoretické výbavy jiných vědních disciplin, zejména psychologie, psychopatologie, sociologie, práva, kriminologie apod.** Sociální pracovníci navazují a udržují pracovní vztah ke klientele proto, aby ji angažovali v procesu určité změny, nejčastěji vlastního jednání.

Povaha tohoto vztahu je mnohoznačná zejména tím, že v zásadě cizí člověk, vybavený určitými úředními pravomocemi, musí získat důvěru jiného člověka, který se aktuálně nachází v obtížné životní situaci a není nutně připraven nebo motivován ke změně, anebo je vůči ní dokonce rezistentní (Nedoma, 2004, s. 7).

2.7 Teorie humanistického přístupu v sociální práci

Jeden z nejvýznamnějších humanisticky založených autorů, kteří nejsilněji ovlivnili oblast sociálního poradenství a socioterapeutických vztahů, byl americký psycholog a zakladatel na klienta orientované psychoterapie Carl Rogers.

Za významný v životě člověka považoval **osobní růst** dosahovaný **sebepoznáním** a sebezkušeností. Vyzdvihoval význam shody (kongruence) mezi reálným a ideálním obrazem sebe sama (Vízdal, 2003, s. 14).

Jeho teorie je založena na pozitivně – podpůrném vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem. Přístup ke klientovi má být dle Rogerse nedirektivní, nehodnotící, zachovávající klientovu jedinečnost. **Klienta je nutno vidět v jeho individualitě a v procesu neustálého vývoje jeho osobnosti a možnosti osobního růstu.**

Osobnost člověka charakterizoval takto:

- Člověk má právo na vlastní důstojnost a seberozvoj. Jeho podstata je přirozeně dobrá, lidskou důstojnost je třeba respektovat.
- Člověk je schopen si uvědomovat své vlastní hodnoty a řídit se jimi, být zodpovědný k sobě i jiným.
- Člověk je schopen si uspořádat a hodnotit své vlastní pocity, myšlenky a chování.
- Člověk je schopen se sám rozvíjet a utvářet své pozitivní vlastnosti.
- Člověk je schopen konstruktivní změny a osobnostního rozvoje k plnému uspokojivému vlastnímu životu (Nedoma, 2004).

Musím konstatovat, že tato teorie mne osobně velmi oslovila a při práci s klienty se jí bezvýhradně řídím. V rámci terapeutického vztahu je samozřejmostí má vstřícnost, respekt a překonávání předsudků vůči klientovi. Můj kompetentní přístup je založen na disciplinovanosti, vyrovnanosti a opravdovosti.

Schopnost aktivního naslouchání a citlivost vůči nonverbálním projevům klienta jsou v souladu s požadavkem na empatii - neboli schopnosti vcítit se do postavení klienta, která se u sociálního pracovníka předpokládá. V situaci, kdy vnímám klienta jako úzkostného, plného obav, nebojím se navázat přímější vztah s ním otevřeností až vřelostí mého jednání.

Bez schopnosti vhledu do klientovy aktuální sociální situace, bez vstřícného zájmu, bez pozitivně laděné komunikace a bez respektování důvěrnosti sdělených informací by byl terapeutický vztah v podstatě nefunkční a klienta by ke spolupráci nemotivoval.

2.8 Kognitivně – behaviorální metody při práci s klienty

Základním pojmem behaviorální teorie je učení a vychází z poznatku, že veškeré **chování člověka** – normální i abnormální **je naučené a naučitelné v interakci s prostředím**. Osvojování si zkušeností ze sociálních interakcí se vymezuje jako sociální učení.

Základní formy sociálního učení jsou:

- Přímé posilování učení odměnou a trestem (žádoucí chování je fixováno, nežádoucí je potlačeno).
- Napodobování (vědomé či nevědomé výběrové přejímání takových projevů chování jedincem, za které není bezprostředně odměněn, ale za které je odměněn napodobovaný jedinec).
- Identifikací (převzetí všech pozorovatelných způsobů chování referenční osoby, kterou si jedinec zvolil jako vzor - se kterou se ztotožňuje).

Tyto poznatky jsou pak využívány k tvorbě postupů k ovlivnění nežádoucího chování.

Cílem behaviorální terapie je:

- Dosáhnout změny v chování klienta, které mu působí potíže.
- Zvýšení intenzity a trvání sociálně přijatelného chování.
- Vytvoření nových dovedností a návyků.
- Napomáhat aktivizaci sil klienta v hledání životních perspektiv, hodnot a motivů a lépe tak zvládat problémy každodenního života.

Kognitivně – behaviorální přístup sociálního pracovníka ke klientovi je tedy orientován na budoucí cíle a zaměřuje se zejména na tyto metody:

Pozitivní orientace – podpora klienta v pozitivním myšlení. Posilovat jeho silné stránky a oceňovat každý jeho i nepatrný úspěch.

Orientace na chování – zaměření se na klientovy problémy v této oblasti, na jejich důsledky, vedlejší účinky a žádoucí změny.

Orientace na řešení – promýšlení obtíží spolu s klientem a hledat způsob dosažení žádoucích změn. Dosažení významnější změny je však velmi obtížné. Sociální pracovník motivuje klienta k přesnějšímu určení obtíží a postupným dosahováním menších cílů konstituuje očekávanou velkou změnu.

Vyhodnocení zdrojů z klientovy minulosti – získávání informací o okolnostech, které s výskytem problému souvisí. Jde především o rodinu klienta, jeho přátele, blízké okolí a prostředí, ve kterém žil.

Realizace – použití specifických intervenčních technik s cílem naučit klienta žádoucím reakcím v chování.

Orientace na budoucnost – některé přístupy se zaměřují na minulost a na její roli v klientově přítomnosti. Kognitivně – behaviorální přístup akcentuje orientaci na budoucí cíle (Nedoma, 2004, s. 24).

2.9 Dílčí závěr

Sledování výsledků – sociální pracovník sbírá a vyhodnocuje data a sleduje tak efektivnost intervenčních a terapeutických technik. Poskytuje klientovi co nejkonkrétnější zpětnou vazbu.

Při své práci s odsouzenými je vedu k tomu, že nestačí pouze plány, ale musí si dát vlastní, skutečně motivující závazek, že převezme odpovědnost za své činy, chování a jednání. **Těžiště mé práce sociálního pracovníka v penitenciární praxi je v sociálně výchovném působení na klienta tak, aby byl schopen vyzrálým způsobem řešit si vlastní sociální problém, najít si své místo ve společnosti, respektive – individualizovaný sociální prostor pro svůj život řádného občana. Výchova je základem vývoje člověka. Měla by vést ke snaze o vlastní rozvoj a zdokonalování, k sebevýchově.** Socializovaná osobnost se vyznačuje neustálým vývojem a zdokonalováním.

3. Socializace osobnosti

S potřebou citového vyžití (zejména lásky, bezpečí a uznání) v životě každého člověka a s potřebou sebeuplatnění úzce souvisí potřeba společenského kontaktu. Někdy se hovoří také o potřebě **sociálně emočních kontaktů**. Projevuje se jistým hladem po společnosti, potřebou sdružovat se s jinými lidmi, potřebou sounáležitosti. **Prostřednictvím vlivu**

společnosti se člověk stává společenským tvorem. Osvojuje si určitý systém poznatků, norem a hodnot dané společnosti. Patří sem zejména jeden ze základních pojmů dobro - zlo, utváření světového názoru, pracovní návyky, ale i zjemňování citových vztahů, příprava na manželství, rodičovství a stáří apod.

3.1 Potřeba sociálního kontaktu

Člověk tedy není izolovanou bytostí, ale je téměř neustále v kontaktu s jinými lidmi ve společnosti v procesu zvaném socializace. Proces **socializace člověka** probíhá v přirozených podmínkách od raného dětství zejména v rodině, kde jedinec získává základní sociální dovednosti nutné pro jeho úspěšnou účast ve společnosti. Psychologickým základem tohoto procesu je **sociální učení**, kdy je jedinec pozitivně posilován za chování, které je v rodině považováno za správné, a naopak chová – li se tak, jak si skupina nepřeje, zažívá sankce.

Výsledkem tzv. primární socializace v rodině je **bazální osobnost**, která se utváří na **základě výrazně formativního vztahu dítě – matka**. Význam tohoto intenzivního kontaktu, kdy dítě usiluje nejen o uspokojení některých tělesných potřeb, ale zejména o laskavost rodičů, o silné emocionální pouto s nimi a touhu být chráněno je nenahraditelným pro každého lidského jedince. Je prokázáno, že vysoká míra sociální izolovanosti dítěte v raném věku, vede k vytvoření emocionálně labilní a agresivní osobnosti. Základní dimenze bazální osobnosti jsou:

- Jistota – nejistota (úzkostnost).
- Otevřenost – uzavřenost vůči okolnímu světu.
- Optimismus – pesimismus.

Zvláště důležité je uspokojení této potřeby v raném dětství, kdy se vytvářejí základy celé osobnosti. Stav dlouhodobého citového strádání, který nazýváme **emoční deprivací**, má závažné negativní důsledky na celý psychický vývoj jedince (Kohoutek, 2004).

Nejprve tedy v rodině, ale posléze i v širším společenském prostředí – ve školní třídě, mezi kamarády, v zájmovém kroužku, partě či pracovní skupině apod. **se jedinec nejen učí společenským normám a sociálním dovednostem, ale současně je těmito skupinami utvářen a měněn.** Jedinec sám většinou nepůsobí tak silně na své okolí, jako toto působí sociálním tlakem na jedince.

3.2 Sociální skupiny

Je tedy zřejmé, jak důležitou úlohu při utváření osobnosti mají vlivy sociálního prostředí. Každý jedinec je totiž značně závislý na mikrostrukturách, na řadě menších či větších skupinách, více či méně organizovaných a dynamických, ve kterých se pohybuje a kterým říkáme sociální skupiny.

Základní klasifikace skupin pro oblast problematiky této bakalářské práce:

- Malé skupiny – mají nezastupitelnou úlohu v životě každého člověka, neboť především v nich probíhá sociální život každého jednotlivce. Je pro ně charakteristický kontakt „tváří v tvář“ a mají značnou intenzitu vzájemných vztahů, nejdůležitější z nich je rodina.
- Formální skupiny – jsou sestaveny za určitým cílem, osoby jsou zde spjaty funkčními vazbami. Mohou to být školní třídy, ale též **skupina odsouzených k trestu odnětí svobody sdružená do speciálně výchovné aktivity programu zacházení.**
- Skupiny podle vztahu ke společnosti – politické strany, občasná volná sdružení, party, kliky, **závadové skupiny – pachatelé trestných činů.**
- Skupiny homogenní – jen muži nebo jen ženy.

Skupinu tvoří určitý počet lidí, jejichž činnost směřuje delší dobu ke společným cílům. Ze společných cílů vyplývá podobnost hierarchie hodnot členů skupiny. Cílů se dosahuje dlouhodobou interakcí a kooperací, která se řídí skupinovými normami a při níž se vytváří relativně stálá struktura vztahů mezi členy skupiny, v nichž jednotlivci zaujímají různé pozice a přijímají role (Helus, 2007s. 21).

3.3 Základní výchovná funkce rodiny

Rodina je jednou ze základních sociálních skupin, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních i psychologických funkcí. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, dovednosti a návyky, které jinde získat nelze.

Každý jedinec zde zaujímá role, které se stávají součástí jeho identity. Mezi jednotlivými členy rodiny se v rámci jejich rolí vytvářejí rozmanité vztahy, pro které je charakteristické určité chování a styl komunikace. Každá rodina má také svůj hodnotový systém, který ovlivňuje chování jejích členů.

Rodina dítěti poskytuje různorodé podněty a tím podporuje jeho rozvoj zejména v oblasti poznávacích procesů a stimuluje jeho socializaci. Poskytuje dítěti zároveň pocit jistoty a bezpečí. **V rodině nachází dítě příležitost pro navázání spolehlivého citového vztahu, který je významnou emoční zkušeností a modelem pro další mezilidské vztahy.**

Je známo, že pokud rodiče své dítě citově nepřijmou, poskytnou mu tím nepříznivou informaci o něm samotném a zároveň zvýší jeho celkovou nejistotu. Dítě se bude cítit nejisté a ohrožené – a tento pocit si bude nějak kompenzovat, např. agresivitou, kterou bude brát jako formu obrany vůči nepřátelskému světu.

Rodiče a ostatní nejbližší členové rodiny fungují jako modely, které dítě napodobuje, popř. se s nimi identifikuje. – přijímá základní vzorce chování, které pak uplatňuje ve společnosti. Dítě si takto může osvojit celou řadu pozitivních, ale i negativních vlastností a způsobů chování. V rodině také probíhá formování osobnosti. Každý jedinec dané rodiny je pak přímým odrazem kvality rodiny.

Skryté nebo zjevné poruchy rodinné atmosféry mohou být příčinou nesprávně nastaveného vývoje osobnosti. Rodina, jejíž vztahová atmosféra je nedostatečná, místo aby dítě připoutala, jej vyžene do jiných společenství – např. part, které většinou

překračují společenské normy a zákony dané ve společnosti. **Dysfunkce rodiny se může projevat výchovným zanedbáváním, nebo mohou rodiče učit dítě takovému způsobu uvažování a chování, hodnotám a normám, které majoritní společnost považuje za nežádoucí.** Pokud se rodič chová asociálně, je často nezaměstnaný, užívá nadměrně alkoholické nápoje či užívá omamné látky nebo je gambler, je zde vysoká pravděpodobnost, že dítě se bude též chovat delikventně.

Rodinné prostředí nejvýznamněji ovlivňuje psychický a sociální vývoj dítěte. Pro řádný vývoj dítěte je nutné, aby vztahy mezi rodinnými příslušníky byly harmonické. Harmonické vztahy v rodině, plné vzájemného pochopení, lásky a úcty jsou spolu s kladným příkladem rodičů nejlepším výchovným prostředkem.

V dnešním světě, kdy sociální prostředí podléhá dramatickým změnám a současná informační společnost vyžaduje obzvláště osobnosti aktivní a tvůrčí, se schopností rychlého a pružného rozhodování, vyvstává proto do popředí (více než jindy) **otázka výchovy k profesní a životní cestě.** Tento sociální rozvoj jedince popisuje prof. Kraus takto:

„Sociálně pedagogické dění chápeme společně s L. Bohnischem jako výchovnou pomoc k zvládnutí života. Jejím cílem je ochránit člověka před škodlivými vlivy, naučit ho zvládat obtíže a orientovat se v nejednoznačných situacích, ale také mu zprostředkovat sociokulturní dovednosti umožňující jeho aktivní účast na společenském životě“.
(Kraus, Poláčková, 2001, s. 58).

Do problematiky sociální pedagogiky je zahrnuta i orientace na péči o opuštěné děti a děti se sociálním postižením, tedy děti umístěné v dětských domovech, diagnostických ústavech, výchovných ústavech a též v pěstounské péči. Mnoho z těchto dětí pak tvoří klientelu ve věznicích všech typů v ČR.

U odsouzených, kteří ztratili smysl života vlivem těchto nepříznivých životních událostí, je vhodné využít sociálně integrační pomoci. Analýza jejich životní situace z hlediska výchovných stylů v dětství, příčin vlivů prostředí a jejich vztahů k výchově může přispět k **hledání sociálně pedagogických možností, které mohou vést k reintegraci klienta do společnosti a ke stabilizaci jeho osobnosti.**

4. Skupinová dynamika v penitenciární praxi

V každé sociální skupině (za skupinu se v sociální psychologii považují již dvě osoby, pokud mají určitý počet sounáležitostí) vždy vznikají různé formy **sociálních interakcí**, nejvýznamnější jsou:

- Koakce – členové ve skupině pracují na zadaném úkolu nezávisle, bez rivality i soutěžení.
- Kooperace – (pozitivní interakce) – členové skupiny spolupracují při dosahování určitého cíle, bez rivality i soutěžení.
- Rivalita – členové skupiny se snaží zvýšit nejen svoje dosavadní výsledky, ale zároveň se snaží snížit zásluhy ostatních.
- Soutěžení – jako motivace činností - úsilí některých členů skupiny zlepšit své výsledky, a tak překonat jiné osoby ve skupině.
- Soutěžení – jako forma organizace práce – cílevědomé zavedení takových vztahů, kdy každý člen podává maximální výkon v zájmu celé skupiny.

Souhrn vzájemných procesů, sil a protisil, které ve skupině vznikají je charakteristický pro všechny druhy skupin. Tyto procesy ovlivňují všechno dění ve skupině a jsou mocným prostředkem k ovlivňování všech jejích jednotlivých členů. Vytváří všechno skupinové dění, cíle a normy skupiny, její strukturalizaci, vývoj a výkon, pohodu či nepohodu (klima) a nazývají se termínem **skupinová dynamika**.

Termín skupinová dynamika pochází od Kurta Lewina, německého psychologa, který ho užíval nejen pro systematickou vědeckou analýzu procesů, které ve skupinách probíhají, ale později i k označení technik, které se mohou stát nástroji intervence do skupin.

Souhrou obou těchto rovin bylo získáno mnoho poznatků o podstatě malých sociálních skupin, o procesech vývoje skupin, o vzájemných vztazích mezi členy skupiny i o vztazích jednotlivců ke skupině jako celku (Hermonchová, 2005, s. 16).

V souvislosti s využíváním skupinové dynamiky jako metody ovlivňování jedinců ve skupině bylo vyvinuto mnoho metod a technik označovaných jako **sebezkušenostní**, s jejichž pomocí lze dosáhnout dvou základních cílů:

- Změny v pohledu na sebe sama.
- Změny v chování.

Jako dílčí cíle změny vlastního myšlení:

- citlivost a uvědomování si emocionálních reakcí a výrazu u sebe a druhých,
- zvýšení schopnosti předvídat důsledky svého jednání,
- ujasnění si osobních hodnotových systémů.

Na základě cílů a norem je skupina nějakým způsobem vedena či řízena – **jako sociální pracovnice jsem zvolila ve Věznici Rapotice speciálně výchovnou aktivitu – Sociální dovednosti: příloha č. 2.**

Aby členové skupiny měli zájem na dosažení cílů a dodržování patřičných norem, je potřebná motivace, která by měla vycházet z jejich individuálních motivů – **participaci odsouzených na své sebevýchově.** Jak jsem již uvedla - při své práci s odsouzenými vedu klienty k tomu, že nestačí pouze plány, ale že si musí dát vlastní, skutečně motivující závazek - převzít odpovědnost za své činy, chování a jednání.

Chování klientů ve speciální výchovné aktivitě lze popsat jako trvalý proces „akcí“ komunikačního charakteru některého člena skupiny a následně „reakcí“ ostatních členů. Hlavním postupem je tedy cílené a vědomé využívání postupu, kterému se říká **zpětná vazba** (feedback).

Zpětná vazba se tak může stát prostředkem uvědomování si rozdílů mezi tím, jak se jedinec sám vnímá a jak ho vidí druzí lidé. **Vychází se přitom z předpokladu, že poznatky a zkušenosti z vlastního chování a reakcí ostatních jsou přenosné z výcvikové situace do reálného životního prostoru každého účastníka** (Hermonchová, 2005, s. 18).

Můžeme shrnout, že výcviková skupina je sociální skupina, zaměřená na to, aby její členové analýzou toho, co se v ní událo („zde a nyní“), se propracovali k takovým změnám svého sociálního chování, které by jim umožnily, aby byli v sociálních situacích úspěšnější (Vízdal, 2005, s. 12).

Příslušnost člověka k určité skupině je jednou z determinant jeho osobnostního vývoje, v citění, myšlení, rozhodování a v sociální komunikaci. Tento vývoj má vliv na jeho potřeby, chování, myšlení a tvořivost.

Znaky tvořivých a efektivních skupin:

- Atmosféra je zde uvolněná, příjemná.
- Hodně se diskutuje, diskuse se člen účastní dobrovolně.
- Cíl skupiny je dobře chápán a členy přijímán.
- Nikdo se nebojí přijít s nápadem.
- Odlišný názor není potlačován či překonáván ukvapenou reakcí skupiny.
- Důvody nesouhlasu jsou zkoumány a skupina se je snaží řešit.
- Kritizuje se slušným způsobem.
- Členové autenticky vyjadřují své pocity a názory.
- Vedoucí skupinu autoritativně neovládá a členové mu nevhodně neodporují.
- V činnosti skupiny se málokdy objeví rivalita a soutěžení.
- Skupina se projevuje zejména koaxí a kooperací, osobní útoky neexistují.
- Členové mají pocit přináležitosti ke své skupině.
- Členové se mohou projevovat prosociálním chováním (Kohoutek, 2004).

Dle mého poznatku lze na tomto základě dosáhnout zintenzivnění výcviku odsouzených v tolik potřebných sociálních dovednostech. Velkým přínosem skupinových setkání v rámci mé práce je také to, že stimulují intenzivní, upřímné a osobní vztahy mezi členy skupiny, které nahrazují pocit odcizení a napomáhají mírnit stres některých psychicky labilnějších jedinců z krize z uvěznění.

Sociální interakce je vzájemné působení jednoho člověka na druhého a má klíčový význam pro vytvoření základních lidských charakteristik jako je vědomí sebe sama, myšlení, řeč, prožívání, sebehodnocení atd. (Komárková, Slaměník, 2001).

4.1 Sociální dovednosti

Sociální dovednosti jsou souborem společenských a kulturních dovedností, které si každý z nás osvojuje během svého života a které jsou nezbytným předpokladem úspěšného začlenění jedince do společnosti. Člověk se jim učí zejména prostřednictvím sociálních interakcí.

První sociální dovednosti si člověk osvojuje již v raném dětství. Je to velmi důležité období, od kterého se vyvíjí celý další život jedince. Rodiče jsou ti, kteří dítěti dávají najevo radost nebo nesouhlas s jeho jednáním. Postupně jak dítě roste, vnímá své okolí v širším pojmu a vstřebává jej pozorováním. Malé děti mají jednoduché a prosté projevy radosti, bolesti nebo nesouhlasu. Ti nejbližší je ovlivňují vysvětlováním a příklady a radou, jak řešit- např. žádosti o něco, jak řešit nesouhlas, kdy je důležité sdělit to či ono, jak se chovat k mámě, otci apod. Od toho se odvíjí další chování dítěte, a to mezi vrstevníky. Rodiče učí děti nestydět se, seznamovat se, sebeprosadit se, podělit se o své hračky apod. Izolace dítěte od vrstevníků je velmi špatný postup. **Již v tomto raném věku se totiž děti učí prosadit se ve skupině se stejně starými vrstevníky, snaží se vybudovat vlastní postavení mezi nimi a začíná si uvědomovat své schopnosti a výkony v jejich společnosti.**

Sebehodnocení u mladších dětí tedy ve velké míře ovlivňují rodiče. Později, na počátku školního věku, zde nastává změna – děti své výkony a výtvary hodnotí samy a porovnávají se v tomto s vrstevníky. Děti spolu hovoří, zabývají se tím, kdo je oblíbený, co kdo dělá, co umí, čeho dosáhl. Ve styku s rodinným prostředím svých spolužáků zjišťují, že rodiny žijí velmi odlišným způsobem, že uznávají různé hodnoty (Hermonchová, 1994).

Dítě se ocitá v situacích, které musí akceptovat – najednou je na něj pohlíženo jako na jedno z mnoha a musí se podřídít kolektivu. Tady se učí dovednostem, jako jsou např. **trpělivost, tolerance, sebeprosazení, spolupráci, rozdíly mezi pohlavími, dodržovat pravidla apod.** Převážná většina sociálních dovedností se u dětí praktikuje formou her. V mladším školním věku vnímají děti autoritu učitelů a ostatních dospělých, ale jejich vztah k autoritám je ještě plný rozporů.

Tím, jak dítě roste a dospívá, začíná více **vnímat nejen autoritu dospělých, ale též rozmanitost povah lidí okolo sebe (interpersonální percepce).** Najednou končí hra a začíná realita. Dospívající jedinec si více uvědomuje, že je zodpovědný sám za sebe, začíná se více projevovat vlastnost jako je stud, malé sebevědomí – čelí výsměchu, pohrdání. Hledá sám sebe a ještě se musí prát s různorodostí povah u chlapců a dívek a jejich pravidelnou proměnlivostí. Velký význam má v tomto období jedince opět rodina, která by měla být zázemím – pevným bodem v životě. Chybou, které se dopouští mnoho rodičů je ta, možná nevědomky, že upouští od vlivu na dítě s ideou – teď

vychovává mé dítě škola. Zde dochází k mnoha chybám z jejich strany – dítě potřebuje cítit oporu, ale i důslednost od rodičů, nejen, že škola je důležitou součástí života a že profesori vzdělávají, ale hlavně rodič by měl být tím, kdo dokáže vysvětlovat pohnutky ostatních v jejich chování a jak by se mělo zachovat jeho dítě. Vysvětlovat a pokoušet se nastavovat zrcadlo, aby se dítě dokázalo vcítit, jak by bylo jemu v situaci jiného. Je to dlouhodobá práce vyžadující trpělivost a toleranci.

Nejpodstatnějším úkolem rodičů je pokračovat ve vlivu na své dítě v rámci sebevědomí. Jen dítě s kvalitními návyky a sebevědomím je schopno reagovat adekvátně na určité situace. Samozřejmostí je fakt, že by sama rodina měla být dítěti tím nejlepším příkladem.

V dospělosti řada lidí obtížně zvládá interpersonální problémové situace či vztahy pro svoji plachost, neprůbojnost, nesmělost, neschopnost prosadit své oprávněné požadavky. Jim jsou určeny postupy, vycházející z behaviorálních terapeutických technik, které se v posledních letech dostaly do popředí zájmu. Jedná se o tzv. asertivní trénink, tj. nácvik sebesprosažujícího chování. Základ metody spočívá v tom, že se jedinec učí hájit svá práva proti manipulátorům, kteří se snaží jej využívat.

Trénink asertivity má vést k redukci strachu ze sociálních situací a z interpersonálních vztahů a komunikací.

Je důležité uvědomit si rozdíl mezi asertivitou a agresivitou. **Asertivní** jedinec požaduje to, na co má nárok, co mu náleží, aniž by poškozoval druhé. **Agresivní** člověk se prosazuje na úkor ostatních (Olejníček, Kohoutek, 2005).

S interpersonálními vztahy úzce souvisí **komunikace**, která je základem veškerého dění v mezilidských vztazích.

Prvotní a automatická je neverbální komunikace. Většina lidí komunikuje neverbálně, aniž by si to uvědomovala. Neverbální sdělení jsou velmi užitečná – beze slov mohou vnímavému člověku ukázat nebo sdělit mnoho informací o jeho protějšku - je to komunikační klíč, návod jak porozumět beze slov.

Asertivitu, neverbální komunikaci a ostatní načerpané sociální dovednosti pak více či méně úspěšně jedinec využívá nejvíce v dospělém věku. V tomto období života se

mladý člověk ocitá na nových úrovních, dochází k separaci od původní rodiny, a je sám odpovědný za své chování, za svůj život.

Příklady sociálních dovedností:

- **Introspekce** (sebepoznání), seberegulace, sebevýchova.
- **Interpersonální percepce** včetně empatie.
- **Interpersonální vztahy** (umění jednat s lidmi – komunikace, agresivita x asertivita).
- **Smysluplné vyjadřování emocí** (pocitů).
- Dosažení svého záměru a cíle.
- Promýšlení a plánování budoucnosti.
- Dovednosti důležité a potřebné pro přijetí člověka do skupiny.
- Navázání a udržení kontaktu.
- Neverbální komunikace.
- Morální kodex.
- Schopnost předvídat důsledky svého jednání a nést za ně odpovědnost.

Při své práci se skupinou odsouzených ve speciální výchovné aktivitě – Sociální dovednosti se zaměřuji zejména na posílení a upevnění prvních čtyř uvedených sociálních dovedností, které v návaznosti aplikuji na širokou problematiku partnerského a rodinného života klientů. Podrobně svou práci s odsouzenými popisuji v praktické části bakalářské práce.

4.2 Faktory ovlivňující vývoj kriminálního chování

Základní úvahy o podmíněnosti kriminálního chování se opírají o klíčovou roli rizikových a ochranných faktorů, které působí na jedince v jednotlivých životních etapách. **Rizikové faktory** jsou takové osobnostní či vnější situační okolnosti a podmínky, které zvyšují pravděpodobnost kriminálního jednání jedince.

Ochranné faktory jsou pak vnitřní či vnější podmínky, které tlumí působnost rizikových faktorů.

Není pochyb, že různé kombinace rizikových faktorů navzájem vytvářejí kumulativní účinky a že **kriminalita** je pak pravděpodobně výslednicí četných interakcí mezi vlivy prostředí a individuálními rizikovými faktory.

Vnější rizikové faktory:

- ekonomické – vysoká míra násilné trestné činnosti mladistvých a mladých dospělých je objasňována tlakem, který vzniká z ekonomických omezení společnosti a zvyšující se materiální spotřebou. Zvyšuje se napětí mezi aspiracemi mladých lidí a jejich skutečnými možnostmi (nízké výdělků) a může docházet k násilí způsobenému frustrací z nespokojené materiální potřeby,
- snadná dostupnost finančních půjček od nejrůznějších společností dovede nejen mladé lidi k neschopnosti splácet dluhy, ale i k tzv. „půjčování si na splácení půjčky“,
- politické – skupiny mladých lidí ztrácejí důvěru v legitimitu demokratického uspořádání a nevědí, jak svou frustraci a rozhořčení vyjádřit. Zvyšuje se pravděpodobnost, že jejich nespokojenost vyústí v násilí,
- sociální – rostoucí počet dysfunkčních rodin,
- prostorová koncentrace chudoby v některých lokalitách spojená s nezaměstnaností a nedostupné sociální bytové výstavby,
- styk mladých lidí s delikventními vrstevníky, rozvoj antisociálního chování, kultura násilí v masmédiích.

Nezávislé rizikové faktory:

- poruchové chování v dětství (např. neposlušnost, vzdorovitost, obtížně zvladatelné chování až agresivita, nečestnost),
- kriminalita v rodině (odsouzený rodič či jiný příbuzný),
- nízká úroveň rozumového nadání nebo slabý školní výkonu,
- impulzivita, neklid, rizikové chování, syndrom deficitu pozornosti a hyperaktivity (ADHD),
- rodinné faktory: nedostatečná výchova dítěte, nízká míra vyžadované disciplíny, nedostatečný dohled, odloučení dítěte od rodiny, narušená struktura rodiny,

příliš časně rodičovství, ekonomický nedostatek (nízký příjem rodiny, špatné bytové podmínky, početná rodina, antisociální chování.

Při vysvětlení **vývoje kriminálního jednání** (páchání trestné činnosti) vystupuje fakt, že většina rizikových faktorů splývá a nějak spolu souvisí. Například, adolescenti žijící v chudém a sociálně dezorganizovaném prostředí často také pocházejí z rodin s nedostatečnou rodičovskou disciplínou a také vykazují vyšší impulzivitu a nižší úroveň kognitivních schopností (Blatníková, Netík, 2008).

Individuální rizikové faktory:

Nízká inteligence a slabý školní výkon: vysvětlujícím faktorem spojení mezi nízkou inteligencí a delikvencí může být např. snížená schopnost manipulace s abstraktními pojmy, utváření pojmů, anticipace a plánování a kontroly vlastního chování, a to zejména u chlapců

Nízká míra empatie: schopnost empatie (vcítění) je důležitým osobnostním rysem, jehož deficit souvisí zejména s kriminálně agresivním chováním. Schopnost vcítění a soucítění umožňuje jedinci uvědomit si nebo spoluprožít pocity druhého člověka, vcítit se do jeho utrpení a tím blokuje jeho agresi vůči druhým. Na tomto základě jsou také vytvářeny preventivní kognitivně – behaviorální programy (trénink dovedností), které se zaměřují na zvýšení schopnosti empatie „vcítit se do pocitů druhého.“

Impulzivita: je dle literatury i praktických zkušeností jednou z nejkritičtějších osobnostních dimenzí, která předpovídá páchání trestné činnosti. Jedna ze starších definic definuje tento problém jako sklon k rychlé reakci bez reflexe. Jiné definice kladou důraz na nedostatečnou sebekontrolu, sklon k rizikovému chování a snížené ovládání afektů. **Mnoho studií ukázalo, že hyperaktivita, vzdorovitost, nedostatečná koncentrace pozornosti a neklid (projevy typické pro poruchu chování - ADHD) předpovídají pozdější páchání trestné činnosti.** (Blatníková, Netík, 2008)

4.3 Uvěznění

Uvěznění člověka (ať vzetí do vazby nebo nástup do výkonu trestu odnětí svobody) je nutné chápat nejen v souvislostech trestního řízení a vymezení pojmu trest ať z hlediska právního, pedagogického či psychologického, ale především z hlediska dopadů na psychiku člověka a jeho život v nejširších souvislostech. (Sochůrek II, 2007, s. 21)

Uvěznění je zejména:

- Zátěžová situace ze ztráty svobody, obava z budoucnosti, nejistoty apod.
- Výrazný životní zlom, zejména u prvovězňených.
- Společenská stigmatizace (nálepka kriminálního apod.), spojená s možnými sociálními dopady (rozpad rodiny, ztráta zaměstnání, ztráta přátel, výčitky rodiny).
- Frustrace sekundárních potřeb (nemožnost uplatnění zájmů apod.).
- Nutnost strpení řady zátěžových situací (pobyt v malém prostoru, soužití s různými lidmi, jemuž se nedá vyhnout, strpení nepříjemných úkonů, např. osobní prohlídky).
- Ztráta soukromí a intimity.
- Převaha negativních emocionálních zážitků.

Člověk odsouzený k trestu odnětí svobody se ocitá ve stresové situaci, se kterou je nucen se vyrovnat a ze které prakticky není úniku. Samozřejmě, že čím je pro odsouzeného prostředí neznámější nebo čím negativnější jsou jeho eventuální předchozí zkušenosti, tím větší životní krizi jedinec prožívá a tím těžší úkol je před takového jedince postaven. Při vyrovnávání se s touto hlubokou životní změnou hraje velmi důležitou roli také samotná **osobnost odsouzeného**.

4.4 Osobnost pachatele

Moderní forenzní vědy překonaly mýtus o zvláštní zločinecké či sociálně deviantní osobnosti. Přesto se však většinou předpokládá, že osobnost delikventa se vymyká v negativním smyslu obecným sociálním normám i požadavkům kladeným na běžného „normálního“ člověka v různém počtu těchto „odchylek“, jejich závažnosti a vzájemné kombinaci. Tato nenormálnost a odchylnost je považována za jednu z hlavních příčin delikventního chování. Vzájemný vztah mezi delikvencí obecně i charakterem trestné činnosti není zcela jasný (Sochůrek, II, 2007, s. 26).

Napětí ve vězení pak vytvářejí především mladí odsouzení vymykající se psychické normě i normám vězeňského života. Konflikty zvláště vyvolávají vězni trpící poruchami osobnosti – nejčastěji jde o **disociální poruchu osobnosti**, zejména s agresivními rysy. Špatně se ovládají a chybí jim autoregulace.

Poruchy osobnosti (dřívějším názvem psychopatie) jsou souborem trvalých povahových odchylek vytvářejícím nevyváženou a nenormální osobnost, u níž jsou některé její složky příliš zdůrazněny a jiné potlačeny. Porucha negativně ovlivňuje chování a prožívání i uvažování postiženého, ztěžuje jeho zařazení do společnosti a vytváření mezilidských vztahů. Rozvíjí se již od dospívání a trvá po celý život, byť se ve středním věku a stáří stává méně výraznou.

Nejčastěji citovaná typologie osob odsouzených k trestu odnětí svobody je typologie dle postojů, norem a hodnot, které odsouzení vykazují a rozlišují se čtyři základní typy:

- **typ prosociální** - zná normy a společenské hodnoty, nemá zkušenosti s kriminálními praktikami, nestýká se příliš se závadovými osobami, má fungující vztahy k rodině a známým, je zpravidla prvotrestaný, ve vězení se orientuje na dodržování norem, je spíše na straně personálu věznice než asociálních skupin odsouzených,
- **typ antisociální** - společenské normy zná, ale orientuje se na kriminální normy, jeho kriminalita většinou navazuje na zkušenosti z kriminální činnosti z mládí, má více kontaktů se spoluvězni než s personálem. Dokáže

dobře hrát slušného, ukázněného vězně a umí (alespoň na čas) o tom přesvědčit i personál

- **typ pseudosociální** - je nedůsledný, nespolehlivý a má labilní systém hodnot a norem. Většinou je původ v disharmonii rodinné výchovy, kontakt s personálem a spoluvězni je srovnatelný, lze však na něj ještě působit výchovným směrem
- **typ asociální** - nemá vybudovaný systém společenských hodnot a norem, nemá mnoho kontaktů ani s vězni ani s personálem, většinou jde o recidivující pachatele trestných činů, není schopen se poučit z minulých chyb, budoucnost nijak neplánuje a pokud ano, tak nereálně. Trpí často poruchou osobnosti (nejčastěji disociální) (in Sochůrek, I, 2007).

4.5 Dílčí závěr

V souvislosti s využíváním skupinové dynamiky jako metody ovlivňování jedinců ve skupině bylo vyvinuto mnoho metod a technik označovaných jako **sebezkušenostní**, s jejichž pomocí lze dosáhnout dvou základních cílů:

- Změny v pohledu na sebe sama.
- Změny v chování.

Dále lze dosáhnout jako dílčího cíle změny vlastního myšlení v:

- v posílení vnímání člověka člověkem, včetně empatie,
- zvýšení schopnosti předvídat důsledky svého jednání,
- ujasnění si osobních hodnotových systémů.

Na základě cílů a norem je skupina nějakým způsobem vedena či řízena – jako sociální pracovnice jsem zvolila ve Věznici Rapotice **speciálně výchovnou aktivitu – Sociální dovednosti**. Aby členové skupiny měli zájem na dosažení cílů a dodržování patřičných norem, je potřebná motivace, která by měla vycházet z jejich individuálních motivů – **participaci odsouzených na své sebevýchově**. Jak jsem již uvedla - při své práci

s odsouzenými vedu klienty k tomu, že nestačí pouze plány, ale že si musí dát vlastní, skutečně motivující závazek - převzít odpovědnost za své činy, chování a jednání.

Chování klientů ve speciální výchovné aktivitě lze popsat jako trvalý proces „akcí“ komunikačního charakteru některého člena skupiny a následně „reakcí“ ostatních členů.

Hlavním postupem je tedy cílené a vědomé využívání postupu, kterému se říká **zpětná vazba** (feedback).

Zpětná vazba se tak může stát prostředkem uvědomování si rozdílů mezi tím, jak se jedinec sám vnímá a jak ho vidí druzí lidé. Vychází se přitom z předpokladu, že poznatky a zkušenosti z vlastního chování a reakcí ostatních jsou přenosné z výcvikové situace do reálného životního prostoru každého účastníka.

Skupinová dynamika je souhrn skupinového dění a skupinových interakcí. Vytvářejí ji interpersonální vztahy a interakce osobností členů skupiny spolu s existencí a činností skupiny a silami z vnějšího prostředí. Ke skupinové dynamice patří zejména cíle a normy skupiny, koheze, projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí.

Při reedukaci ve VTOS lze tedy jednotlivé odsouzené ovlivňovat přímo ve skupinové aktivitě. Odsouzení se mohou o sobě dozvědět mnoho užitečného např.:

- jak se na ně jednotliví členové skupiny dívají,
- v čem se liší od ostatních a v čem jsou stejní,
- poznají své chování, ale i reakce druhých a mohou tak pochopit, jaké dělají chyby,
- mohou poznat, v čem a proč jim druzí nerozumí,
- mohou si vyzkoušet reakce a způsob chování, v kterém mají problémy a naučit se reakcím správným.

Proces skupinové dynamiky urychluje poznání všech jejích členů navzájem, vývoj skupiny v čase a výrazně formuje vztahy ve skupině. Zlepšuje komunikaci, pozornost a vnímání.

Humanistický přístup k člověku klade důraz na prožívání, procítění věcí a jevů, ale usiluje i o jejich porozumění a vyústění prožívání a pochopení do tvořivého chování (Kohoutek, 2004).

Uvěznění je bezesporu jednou z mezních zátěžových situací v životě jedince a v rámci reedukace je třeba nabídnout odsouzeným možnost nápravy chyb a omylů z předchozích období.

V našich podmínkách má **účel trestu** dvě základní roviny:

- Ochranu společnosti před pachateli trestných činů.
- Korektivní úlohu neboli kompenzaci chyby.

Z různých **teorií funkce trestání** se ztotožňují s **nápravnou – rehabilitační teorií**:

k odklonu pachatele trestných činů od kriminální kariéry je třeba poskytnout odsouzenému dostatečný čas a vhodné formy zacházení. Formy sociálně rehabilitační (výchova pachatele k životu řádného občana) jsou náročné především na odbornost personálu, ale i na kvalitní diagnostiku zařazovaných vězňů. Stávající praxe zařazování soudy do typů věznic či uložení trestů bez potřebné diagnostiky se do budoucna jeví jako velmi problematická. Soudy mají většinou k dispozici pouze diagnostiku osobnosti vězně v souvislosti se spáchaným trestným činem. To však často ne zcela dostačuje pro zvolení adekvátních zacházení s vězni (Sochůrek, I, 2007, s. 20- 22).

Zde se nabízí prostor pro **penologii** – vědě o trestu a trestání, která (mimo jiné) zkoumá přístupy k výchovnému zacházení s vězňenými, aby bylo dosaženo co nejefektivnějšího účelu trestu.

Praktická část bakalářské práce

5. Věznice Rapotice

Objekt nové Věznice Rapotice ležící 30 km západně od Brna v kraji Vysočina se rozkládá v lesích na pozemku o celkové výměře téměř 100 ha a zasahuje území obcí Rapotice, Lesní Jakubov a Újezd u Rosic.

Celý Areál v evidenční hodnotě 563 milionů korun převzalo v září 2005 Ministerstvo spravedlnosti ČR od Ministerstva obrany ČR. Věznice Rapotice je umístěna v prostorách bývalého vojenského útvaru. V letech 1989 – 2003 sloužil celý objekt jako základna raketového vojska Armády ČR. 15. 9. 2005 se stal objekt Rapotice oddělením Vazební věznice Brno s plánovaným počtem 460 míst pro výkon trestu odnětí svobody jako věznice typu A - s dohledem a typu B – s dozorem. Věznice je profilována pro odsouzené muže. Prvních dvacet odsouzených bylo do Rapotic eskortováno 4. září 2006, kteří byli zařazeni do věznice typu A – s dohledem. Jejich počet byl do konce roku 2006 víceméně stabilní v počtu dvaceti osob. Počátkem roku 2007 dochází postupně k navyšování počtu vězňených nejvýše však na padesát osob. K výraznému nárůstu odsouzených dochází koncem roku 2008, kdy se navyšuje jejich počet až na 193 osob. V průběhu roku 2009 počet vězňených i nadále roste, v prosinci zde vykonávalo trest odnětí svobody 284 osob, a to již i ve věznici typu B – s dozorem.

Počátkem roku 2010 bylo v Rapoticích umístěno průměrně 300 odsouzených, z nichž 75 pracuje. Odsouzení pracují jednak uvnitř objektu např. v úklidové četě, kuchyni nebo v údržbě, jednak pracují mimo věznici u soukromých zaměstnavatelů. Jedná se o práce v oblasti stavebnictví, zemědělství a strojírenství.

Nadále pokračuje rekonstrukce celého objektu. Stavební práce, které zásadním způsobem změnilý původní charakter bývalého armádního objektu na věznici, byly

zahájeny 12. října 2007 a vyžádaly si dosud celkovou částku 163 milionů korun. Rekonstrukce zejména obsahovala vybudování oplocení zakázaného pásma a vstupního objektu věznice, dále rekonstrukci provozní budovy, budovy logistiky, ubytovny pro zaměstnance, ČOV, vodovodní přípojky a další. Koncem roku 2009 byla zahájena další část rekonstrukce věznice v celkové hodnotě 60 mil. korun, kdy prvořadým úkolem je zprovoznění kuchyně, jídelního bloku a dokončení ubytovny odsouzených.

1. 7. 2009 došlo v historii věznice k významné události - objekt Rapotice - dosud pobočka Vazební věznice a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence Brno, se stal na základě nařízení ministryně spravedlnosti ČR č. 1/2009 samostatnou věznicí typu A, B.

Věznice typu A – s dohledem. Do tohoto typu věznice jsou obvykle zařazeni odsouzení, kterým byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti, a kteří dosud nebyli ve VTOS pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se pohybují v prostorách věznice bez omezení a bez doprovodu zaměstnance, pracují zpravidla na pracovištích mimo věznici. V mimopracovní době se mohou rovněž pohybovat mimo věznici za účelem návštěvy kulturních, sportovních a osvětových akcí nebo bohoslužeb.

Věznice typu B – s dozorem. Do tohoto typu věznice zařazuje soud zpravidla odsouzené, kterým byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti, a který již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující dva roky, a který dosud nebyl ve výkonu trestu za úmyslný trestný čin. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují organizovaně, zpravidla pod dozorem zaměstnance vězeňské služby. Někteří mívají povolen pohyb bez dozoru, zpravidla při plnění pracovních úkolů uvnitř věznice. Pracují mimo věznici na nestřežených pracovištích, zaměstnanec vězeňské služby provádí pouze namátkovou kontrolu. V mimopracovní době mohou vybraní odsouzení navštívit mimo věznici kulturní, sportovní, osvětové akce nebo bohoslužby, vždy však v doprovodu zaměstnance vězeňské služby (Sochůrek, II, s. 38).

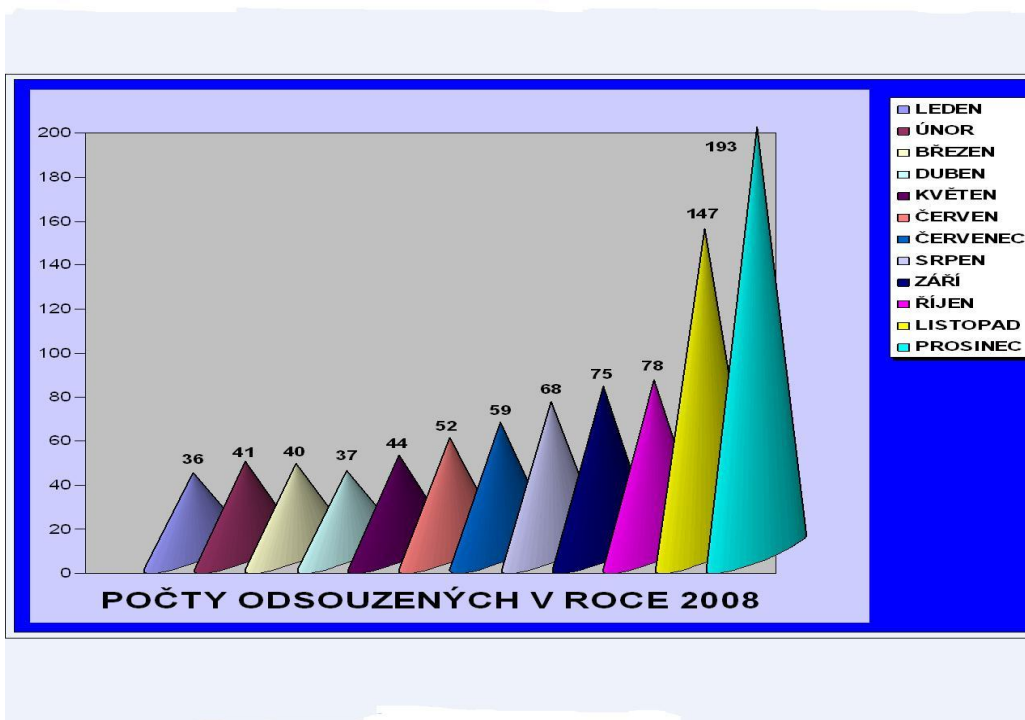
V čele věznice stojí ředitel, který odpovídá za všechny záležitosti věznice jak po stránce personálu, tak vězňených osob. Je podřízen generálnímu řediteli Vězeňské služby ČR.

Členění věznice do oddělení a referátů:

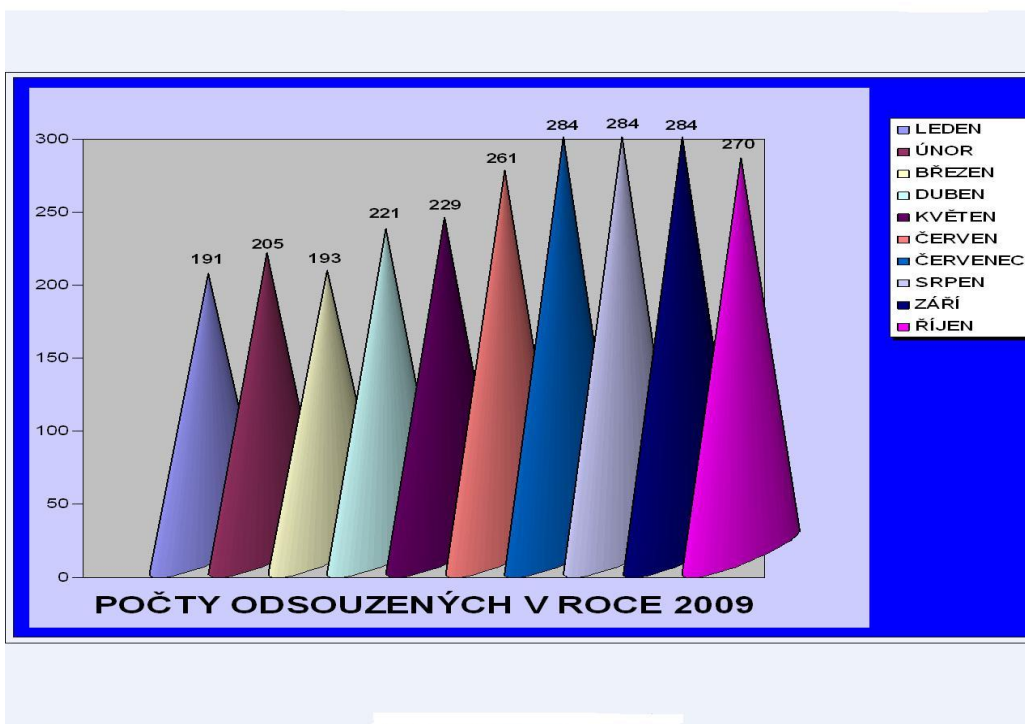
- oddělení vězeňské a justiční stráže
- oddělení výkonu vazby a trestu
- zdravotní oddělení
- správní oddělení
- ekonomické oddělení
- oddělení logistiky
- oddělení prevence a stížností
- personální oddělení

V čele každého oddělení stojí vedoucí a je přímo podřízen řediteli věznice. Do přímého styku s vězni se dostávají především příslušníci a zaměstnanci oddělení výkonu vazby a trestu, oddělení vězeňské a justiční stráže a zdravotního oddělení. **Sociální pracovník je odborným zaměstnancem oddělení výkonu vazby a trestu příslušné věznice, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života.** Tuto funkci vykonávám ve Věznici Rapotice od 1. 5. 2009.

Tabulka 1: vývoj počtu odsouzených ve Věznici Rapotice v r. 2008

Tabulka 2: vývoj počtu odsouzených ve Věznici Rapotice v r. 2009

6. Speciálně výchovné postupy

Etapa počáteční pedagogicko – psychologické diagnózy:

Spočívá ve vstupním pohovoru s nově příchozím vězněm od základní anamnestických údajů po přítomnost ADHD, ADD, popř. SPUCH. Zvláštní pozornost je věnována poruchám chování, zejména predelikventnímu chování, jako jsou: záškoláctví, útěky z domova, šikana, lhaní apod. Podobně je pozornost věnována hyperkinetické poruše, jejíž příznaky jsou hyperaktivní, obtížně ovladatelné chování, nepozornost, neschopnost soustředit se po delší dobu na nějakou činnost. Toto chování se objevuje ve všech situacích a je trvalého rázu. K tomu se často připojuje nedbalost, impulzivita, porušování pravidel a asociální chování. Na základě správné diagnostiky pak lze realizovat pro vězně vhodný program zacházení. (Sochůrek, 2007, s. 40-42)

Do své pracovní skupiny po etapě pedagogicko psychologické diagnostiky a sociálního šetření vybírám odsouzené dle těchto kritérií:

- Z řad typu prosociální a pseudosociální osobnosti.
- Často s poruchou ADHD a poruchového chování v dětství (např. neposlušnost, vzdorovitost, impulzivita, obtížně zvladatelné chování až agresivita, nečestnost).
- Z rodinných faktorů: nedostatečná výchova dítěte, nízká míra vyžadované disciplíny, nedostatečný dohled, odloučení dítěte od rodiny (klienti z dětských domovů, výchovných ústavů, z pěstounské péče), narušená struktura rodiny, příliš časně rodičovství, ekonomický nedostatek (nízký příjem rodiny, špatné bytové podmínky, početná rodina, antisociální chování).
- Prvotrestaní (dle četných výzkumů mají největší šanci opustit kriminální kariéru).
- Mladí dospělí.

Dle některých výzkumů mají tyto skupiny vězňů největší šanci k opuštění kriminální kariéry. K mému kritériu výběru člena skupiny patří též mé vnitřní intuitivní přesvědčení, že právě tomuto člověku účast v mém kroužku pomůže k posílení či získání určitého stupně rozvoje v oblasti sociálních dovedností. **Zde široce využívám poznatků získaných studiem sociální pedagogiky, penitenciární pedagogiky, sociální práce, penologie a psychologie.**

Zformování sociálně terapeutické skupiny:

Spočívá ve zformování malé skupiny (do dvanácti členů), formální, závadové, homogenní. Zpravidla jsou to mladí dospělí muži, prvotrestaní (osm členů) a ostatní dospělí muži ve věkovém pásmu 35 – 45 let. Skupina je více zaměřena na výcvik senzitivity jedince, jeho růstu, než na spolupráci a kohezi skupiny. Je zde výrazné edukační zaměření.

Především je nutné začít analýzou situace ve skupině. Proto zjišťuji:

- jaké výrazné projevy chování se v této skupině projevují. Je to spíše apatie či vzájemná agresivita?
- jaké jsou příčiny tohoto chování u jednotlivých členů,
- co je konkrétním cílem mé intervence,
- jak rozprout chod skupiny, jaké motivační techniky použít,
- jaký výklad, cvičení, hry použít – jak dosáhnout toho, že členové skupiny získají náhled na to, co je příčinou problémů každého jednotlivce,
- jak „hluboko“ si mohu dovolit jít při rozboru a reflexi proběhnuvší aktivity, aby se odsouzený dopracoval ke stanovisku, že by bylo vhodné své chování změnit.

Ve své skupině pracuji s jejími členy tak, že zvažím, které ze sociálních dovedností potřebuje posílit každý jednotlivý člen, a naplánuji si konkrétní **výklad problému**. Pro výklad problému čerpám informace z odborných publikací, ovšem při samotném výkladu odsouzeným jej přizpůsobím chápání členů terapeutické skupiny. Dotazováním zjišťuji, zda všichni členové problém pochopili.

Aby výcvik mohl úspěšně probíhat, je třeba zajistit, aby se realizoval v prostředí, které poskytuje **psychologické bezpečí**. To znamená, aby se každý člen skupiny cítil

dostatečně volný v tom, aby byl schopen dělat provizorní závěry, chybné kroky a zkoušel nové způsoby chování bez strachu z obvyklých nepříjemných důsledků, které chyby v chování mívají.

Plán postupu, jak cíle dosáhnout:

Jde většinou o **využití cvičení a her z knih Soni Hermochové - Hry pro život**, které se mi velmi osvědčily již při mé práci se školní mládeží. Po zadání scénáře sleduji průběh hry, chování účastníků a vstupuji do reflexí. Někdy vstupuji i do hry. Zejména při prvních dvou setkání se skupinou, kdy členové nejsou na aktivity tohoto druhu ještě uvyklí. Návik zpětné vazby pak většinou pokračuje ještě při skupinové diskuzi.

Dále praktikujeme různé druhy cvičení, např. **cvičení pro efektivnější zvládnání konfliktů**. K osvojení těchto sociálních dovedností je potřebné příslušné chování nejprve vidět, pak vyzkoušet a posléze tréninkem upevnit v sociálním kontextu. Terapeutická skupina k tomu poskytuje vhodné modelové prostředí.

Podobně jako u jiných speciálních skupinových sezení mohou být různá **cvičení zaměřená na introspekci a interpersonální percepci** hlavní náplní po celou dobu trvání terapie. Nemalou měrou se také zaměřuji na **tematická sezení** pro návik **smysluplného vyjadřování emocí** (pocitů).

Velmi často vedu klienty k náviku vcit'ování – empatie **náhledem**, většinou **v souvislosti s partnerskými a rodinnými vztahy**.

Neexistuje jasné a přesné vymezení technik a postupů pro trénink a rozvoj jednotlivých sociálních dovedností. Každý z postupů, který naplánuji, obsahuje řadu aspektů, jichž lze výcvikově využít v odlišných souvislostech a reflektovaná a procvičovaná dovednost nevystupuje izolovaně, ale vždy vlastně pracujeme s celým komplexem situací.

Role vedoucího skupiny - trenéra

Úspěšná realizace práce se skupinou souvisí s prací trenéra, s výběrem technik, cvičení a her a je založena na **osobní prožitkové zkušenosti jednotlivce**. Úspěšný

socioterapeutický vztah předpokládá ze strany profesionálního pracovníka empatii, vřelost a opravdovost. Bez schopnosti vhledu do situace klienta, bez vstřícného zájmu, tolerantnosti a respektu vůči němu a bez jednoznačné komunikace je pracovní vztah ke klientovi značně problematický, nemotivuje jej ke spolupráci a většinou zůstává v podstatě nefunkční. Nároky na vedoucího skupiny se vztahují tedy jak k jeho sociálním dovednostem, tak k osobnostním rysům.

6.1 Praktické příklady aplikace

Kazuistiky klientů jsou zpracovány na základě metody analýzy dokumentu, pozorování a rozhovoru. Údaje o klientech jsou změněny.

1. Příklad na posílení sociálních dovedností odsouzených v oblasti interpersonální vztahů (umění jednat s lidmi – komunikace verbální i neverbální, agresivita x asertivita, náhled)

Teorie a nácvik konfliktů a jejich zvládní

Každý konflikt je dynamický, mnohvrstevnatý a sám o sobě není negativním jevem. Negativně v něm působí nejistota, strach, agrese apod. Konflikty obsahují konstruktivní prvky – jsou zdrojem změn, zabraňují stagnaci, stimulují zájem, podněcují k vyřešení problémů, ověřují a zhodnocují vztahy, uvolňují napětí atd.

Lidé mají osvojené různé styly pro zvládní konfliktů. Tyto styly jsou naučeny, z velké části už v období dětství a dospívání. Pokud však v této oblasti prokazuje jedinec nedostatky a chce je řešit, může se pokusit styly zvládní konfliktů rozšířit o nové či je doplnit.

Pro rozvíjení dovedností spjatých s efektivním zvládním konfliktů lze využít prakticky všech dovedností zaměřených na sociální percepci, sebereflexi a poznávání druhých, verbální i neverbální komunikaci.

Se všemi těmito různě zaměřenými dovednostmi řešení konfliktů souvisí empatie, dovednost naslouchat druhému, akceptace a ocenění sociálních partnerů, respektování a tolerování odlišných pohledů, zpětná vazba.

Obvyklým postupem ve speciálně výchovné aktivitě je výběr několika her z uvedených oblastí a získat tak vzájemný náhled na již naučené chování odsouzených. V těchto hrách lze již též částečně procvičit komunikační dovednosti. Následně se ve skupině věnujeme individuálním stylům chování v konfliktu u jednotlivých odsouzených, kteří mají právě tento problém. Skupina poskytuje odsouzenému spontánně skvělou zpětnou vazbu. V rámci skupiny pak lze též uplatnit systematický plánovaný nácvik vycházející z principů terapie učení.

Cvičení pro efektivnější zvládnání konfliktů:

Každý člen skupiny si vzpomene na konflikt, který se v nedávné době odehrál v jeho životě a podrobně jej popíše.

Postupujeme od popisu konfliktu k hledání jeho podstaty až po efektivní řešení např. dle tohoto schématu:

- O co v konfliktu šlo.
- Jak můžeme charakterizovat chování aktérů konfliktu.
- Jak byl konflikt zakončen.

V diskuzi se pak postupně věnujeme jednotlivým odpovědím a uvádíme do souvislosti s poznatky o konfliktech.

Interpersonální styly zvládnání konfliktů

Jak jsem již uvedla - pokud v této oblasti prokazuje jedinec nedostatky a chce je řešit, může se pokusit styly zvládnání konfliktů rozšířit o nové či je doplnit.

Většina autorů popisuje každý způsob chování v konfliktu s pomocí přítomnosti a míry na sobě nezávislých prvků:

- orientace na druhé a na vztah,
- orientace na sebe a na výkon.

Pro jednotlivé styly nabízí působivý popis a také přehled situací, ve kterých je vhodné využít právě ten – který styl chování v konfliktu.

Želva (únikový styl komunikace)

Želvy utíkají do svých krunýřů, aby se vyhnuly konfliktu. Věří, že je jednodušší se konfliktu prostě vyhnout, než se mu postavit.

Kdy je vhodné používat únikový styl:

- je-li celá záležitost triviální nebo jsou důležitější a naléhavější záležitosti,
- vnímáme-li situaci tak, že není šance pro uspokojení našich zájmů,
- chceme-li nechat lidi „vychladnout“ a znovu získat perspektivu v jednání,
- potřebujeme-li získat další informace pro efektivní řešení konfliktu,
- mohou-li druzí vyřešit konflikt daleko efektivněji.

Žralok (soupeřivý styl komunikace)

Žraloci se snaží dosáhnout svých cílů za každou cenu. Nestarají se o zájmy druhých lidí, předpokládají, že konflikty vedou k tomu, že jeden je vítězem a druhý poraženým. Snaží se vyhrát i prostřednictvím napadání, silou či zastrašováním druhých.

Kdy je vhodné používat soupeřivý styl:

- je-li nejdůležitější rychlé, rozhodné jednání,
- při důležitých záležitostech, kdy je potřeba zavést nepopulární opatření.

Medvídek (přízpůsobivý styl komunikace)

Pro medvídky jsou interpersonální vztahy nesmírně důležité, myslí si, že konfliktu je lépe se vyhnout ve prospěch harmonie. Vzdávají se svých vlastních cílů, aby ochránili vztahy

Kdy je vhodné používat přízpůsobivý styl:

- přijdeme-li na to, že jsme se mýlili,
- jsou-li dané záležitosti pro ostatní zvláště důležité, vedou-li k uspokojení druhých a získání spolupráce,
- chceme-li vybudovat sociální kredit pro pozdější záležitosti,
- když je mimořádně důležité udržet stabilitu a harmonii.

Liška

Lišky hledají kompromis. Vzdávají se části svých vlastních cílů a přesvědčují druhého, aby udělala totéž. Hledají takové řešení konfliktů, kde obě strany něco získají a něco za to poskytnou. Směřují k tomu, aby dosáhli účelného řešení v časovém tlaku.

Sova

Sovy vidí konflikt jako nástroj ke zlepšení vztahů mezi lidmi tím, že dojde ke snížení napětí mezi nimi. Snaží se o diskuzi, která uspokojuje jak je samé, tak i druhé účastníky konfliktu. Udržují dobré vztahy. Nejsou spokojené do té doby, než naleznou řešení a dokud nebyly odstraněny i všechny negativní pocity (Komárková, Slaměník, 2001).

K osvojení těchto sociálních dovedností je potřebné příslušné chování nejprve vidět, pak vyzkoušet a pak tréninkem upevnit v sociálním kontextu. Terapeutická skupina k tomu poskytuje vhodné modelové prostředí.

Kritickým komentářem pomáhá skupina nacvičujícímu chování dále utvářet a zdokonalovat a posiluje oceněním a pochvalou to, čeho již bylo dosaženo.

Před rozhodnutím k nácviku též může skupina pomoci svému členu najít nejvhodnější formu změny, kterou vzhledem ke svému dosavadnímu chování potřebuje.

Nácvik náhledu (vhledu)

Znamená pochopení dříve neuvědomovaných souvislostí ve vlastní psychice a vztazích ve spojitosti s maladaptivním chováním. Patří ke kognitivnímu učení a spolu s emoční korektivní zkušeností může být zařazen do širší kategorie učení interpersonálního.

Výchozím náhledem, který klient potřebuje je uvědomění si souvislosti mezi jeho potížemi a jeho osobními problémy a konflikty. Skupinová terapie pak může směřovat k vlastním léčebným formám náhledu, k nimž patří náhled interpersonální a genetický.

Náhled interpersonální znamená poznání, čím se klient sám svým vlastním chováním a prožíváním spolupodílí na svých současných problémech a konfliktech. Vede klienta k porozumění tomu, proč se člověk stal takovým, jakým je, ale též k poznání, jak jej vidí druzí lidé

Náhled genetický znamená poznání hlubších nevědomých příčin současných vlastních postojů, citů a současného chování, které mají kořeny ve vzdálenější osobní minulosti. Zkoumáním vlastní životní historie má pacient pochopit vznik svých současných vzorců chování. **Genetický náhled může být užitečný zejména tím, že vede odsouzeného ke vzdání se dětských forem reagování a jejich nahrazení jednáním člověka dospělého** (Kratochvíl, 2009, s. 164).

Kazuistika klienta, se kterým jsem pracovala na posílení uvedených sociálních dovedností

Kazuistika 1: Patrik, 20 let, prvotrestaný, svobodný, bezdětný

Patrik pochází z dobře situované rodiny podnikatele, vlastního otce nepoznal, vychovával jej druhý manžel jeho matky. Patrik má vlastního bratra a nevlastní sestru. Vzdělání má pouze základní, nikdy nepracoval. Při vstupním pohovoru – sociální anamnéze jsem zjistila, že ač je rodina dobře ekonomicky zajištěna, byla zde slabá citová vazba mezi rodiči a dětmi a liberální až zanedbávající výchovný styl. Na nástupním oddělení jsem u odsouzeného rozpoznala typické znaky syndromu poruchy pozornosti spojené s hyperaktivitou – ADHD. Zním projevy této poruchy dobře ještě ze svého působení ve školství. Pro tyto jedince je typická tendence k neklidu. Velmi často je tato motorická aktivita kombinována s emoční nestabilitou a zpravidla též s impulzivitou a afektivitou, což je podmíněno temperamentem, vrozenou vlastností každého jedince. Nejedná se tedy o symptom psychické poruchy. Jde dle odborníků o drobnou poruchu CNS, za kterou dítě nemůže. Vznikla buď v období prenatálním, či při porodu, také se uvádějí dědičné dispozice. Podíváme-li se do historie, kdy takovéto chování bylo označováno pouze za defekt morální kontroly, pak tu máme oba protipóly současné orientace v této problematice. Pro jedince, u kterých se tato porucha projevuje, je rovněž typické:

- *provokování, nadávky, urážky / verbální agrese/,*
- *postrkování, kopání, bití, pranice / tělesná agrese/,*
- *poškozování věcí, zařízení, ošacení / agrese proti věcem/,*
- *sebezraňování.*

Násilné chování je vždy výslednicí spolupůsobení faktorů zakotvených jak v osobnosti:

- *výbušný temperament,*
- *frustrovanost z neuspokojených potřeb,*
- *naučená interakce násilím.*

Tak i v dané situaci, která navozuje pocit ohrožení:

- *ponižování spoluvězni,*
- *strach ze selhání, či z negativního hodnocení.*

Jak mi klient sám uvedl – od 15-ti let začal žít intenzivně diskotékami, partou, životem ze dne na den, bez jasného cíle a plánu. Zpočátku prováděli pouze výtržnosti, později se již uchýlili k násilné trestné činnosti organizovaného charakteru. Od 17-ti let si již prošel vazbou, VTOS ve věznici pro mladistvé pachatele trestných činů a nyní vykonává trest odnětí svobody ve Věznici Rapotice. Ve vazbě i ve věznici pro mladistvé měl problémy se svým agresivním chováním, ať už se jednalo o projevy agrese verbální, tělesné či vůči věcem. Časté kázeňské přestupky byly řešeny kázeňskými tresty. Na kázeňskou odměnu nikdy nedosáhl. I ve Věznici Rapotice byl můj prvotní kontakt s tímto klientem velmi nepříjemný. Mladík zaujal vůči mně povýšenou pózu. Verbální projev byl překotný, gestikulace prudká, plná nervozity a v obličeji tvrdý, nepřístupný výraz. Klient je však po příchodu do věznice v nástupním oddělení v situaci, kdy se obává neznámého a vědomě, či nevědomě zůstává vůči předpokládaným změnám a vůbec vůči dalšímu kontaktu se sociálním pracovníkem rezistentní. Často jej pokládá za nutné zlo a je připraven jednat pouze formálně tak, aby vyhověl předpokládaným očekáváním jen v minimálně únosné míře. Nabídla jsem Patrikovi prosté mezilidské setkání o sdílení jeho minulých i aktuálních problémů, zcela dle teorie humanistického přístupu v sociální práci. Navázala jsem s ním a udržuji individuální pracovní terapeutický vztah, abych jej angažovala v procesu změny ve zvýšení schopnosti předvídat důsledky svého jednání, a to zejména pomocí náhledu. Jde o pokus o náhled genetický. Prímým posilováním učím Patrika uvědomit si rozdíl mezi asertivitou a agresivitou, což je jeho hlavní problém. Asertivní jedinec požaduje to, na co má nárok, co mu náleží, aniž by poškozoval druhé. Agresivní člověk se prosazuje na úkor ostatních. V rámci terapeutického vztahu je samozřejmostí má vstřícnost, respekt a překonávání předsudků vůči klientovi. Dále má schopnosti vzhledu do klientovy aktuální sociální situace, vstřícný zájem, pozitivně laděná komunikace a respektování důvěrnosti Patrikových

sdělení. V rámci skupinové dynamiky se u tohoto klienta snažím dosáhnout introspekce (sebepoznání), které napomáhá osobnímu růstu jedince, neboť vidím Patrika v procesu neustálého vývoje jeho osobnosti. A dále citlivosti a uvědomování si emocionálních reakcí a výrazu u sebe a druhých nácvikem vciťování a citlivému naslouchání druhým lidem – tedy neposuzovat vše jen ze svého hlediska. Zejména ale v diskuzi postupně uvádíme do souvislosti poznatky o konfliktech a interpersonální styly zvládání konfliktů. Jak jsem již uvedla - pokud v této oblasti prokazuje jedinec nedostatky a chce je řešit, může se pokusit styly zvládání konfliktů rozšířit o nové či je doplnit. Patrika učím při individuální terapii genetický náhled, který znamená poznání hlubších nevědomých příčin současných vlastních postojů, citů a současného chování, které mají kořeny ve vzdálenější osobní minulosti. Zkoumáním vlastní životní historie má Patrik pochopit vznik svých současných vzorců chování. Genetický náhled může být užitečný zejména tím, že vede odsouzeného ke vzdání se dětských forem reagování a jejich nahrazení jednáním člověka dospělého. Tím, jak je umístěn od 17-ti let ve věznicích, neměl možnost pozorovat vhodné vzorce chování, které patří k dospělému věku, ve vlastní rodině a jaksi ustrnul na vzorcích chování dospívajícího jedince. S Patrikem pracuji již druhý rok a naše společná snaha vede k pokusu o podmíněné propuštění z VTOS. Pokud by naše úsilí nebylo úspěšné, čekají jej ještě 3 roky vězení, které - dle mého názoru nejen, že nesplní u tohoto jedince účel trestu, ale nepřinesou klientovi již nic pozitivního. Naopak často lze při pohovorech s recidivujícími odsouzenými slyšet, že je zkazil kriminál, neboť se zde přiučili tomu, co ještě neznali a postupně přijali vězeňské způsoby za své. Tito odsouzení sobě vlastním způsobem vyjádřili svoji vlastní prizonizaci (tzv. kriminální nákaza - kriminální zkušenosti a dovednosti). I když lze jejich tvrzení do určité míry považovat za snahu omlouvat skutečnost, že spáchali trestnou činnost, v jednom lze s nimi souhlasit. Pokud nebude dobře propracována diferenciací a přísné oddělení více narušených pachatelů od méně narušených, budou se kriminální zkušenosti a dovednosti skutečně přenášet. Rovněž při odsuzování pachatelů trestných činů soudem je vhodné více využívat takových trestů, které nejsou založeny na uvěznění (zvláště u pachatelů prvotrestaných), ale na trestech alternativních (domácí vězení, obecně prospěšné práce).

2. Příklad na posílení sociálních dovedností odsouzených v oblasti seberegulace, sebevýchovy, smysluplného vyjadřování emocí (pocitů) a promýšlení a plánování budoucnosti v souvislosti s rodinnými vztahy.

Tematická sezení

Skupina si dohodne, že sezení bude tematické a pak se tématu nějakou dobu přidržuje. Většinou zahajují terapeutická sezení kratším výkladem. K pravidlům patří, že k vybranému tématu se má dříve nebo později **vyjádřit se svými pocity a prožitky každý člen**. Pak diskutují klienti mezi sebou, vzájemně si odpovídají na vznikající otázky a srovnávají své zkušenosti. Nakonec sezení shrnu jednotlivé poznatky a tvrzení k danému tématu se záměrem výchovného cíle.

Okruhy tematických sezení:

Emoce, postoje:

Z čeho mívám radost. Co si vyčítám. Co je nepříjemné, odporné, hnusné. Co mne rozčiluje. Před čím váhám, co odkládám. Na čem mi nejvíc záleží. Nač se těším. Čeho si na sobě nejvíce cením. Jak snáším nepříjemné věci od druhých. Smrt. Smysl života. Obava ze samoty. Co nejvíc odsuzuji. Atp.

Sebevýchova, plánování budoucnosti, partnerské a rodinné vztahy:

Vztah k autoritám, zákonům, předpisům. Životní plány a přání. Vztah k alkoholu, kouření a drogám. Žít sám, obava ze samoty. Vzpomínky na agrese a rvačky. Hospodaření s časem. Volný čas. Zkušenosti s partnerským životem. Styly výchovy v rodině. Vztah k dětem. Sexuální život. Komu jsem v životě nejvíc ublížil. Kdo mne zklamal. Žárlivost, nevěra. Atp.

Kazuistika klienta, se kterým jsem pracovala na posílení uvedených sociálních dovedností

Kazuistika 2: Jan, 27 let, prvotrestaný, svobodný – druh, otec jednoho syna

Jan vyrůstal společně se sestrou v úplné rodině do 10-ti let svého věku. Po té došlo k rozvodu rodičů a obě děti byly svěřeny do výchovy matky. Důvodem rozvodu bylo nadměrné užívání alkoholu otce. Po roce si matka našla nového partnera, který jí pomáhal s výchovou dětí. Jan zpětně hodnotí jeho výchovu jako spravedlivou, ale velmi přísnou. Jan dosáhl pouze základního vzdělání, pracoval jako stavební dělník. Jak mi klient sám uvedl – od 15-ti let začal žít intenzivně diskotékami, partou, životem ze dne na den, bez jasného cíle a plánu. V partě mladých lidí záhy začal užívat drogy, jako součást životního stylu. Nejprve marihuanu a později pervitin. Časem se však od občasného „víkendového“ užití dostal k pravidelnému dennímu užívání, což podstatně ovlivnilo jeho každodenní život a psychosociální fungování. Od svých 17-ti let se začal potýkat ze závislostí na pervitinu. V té době poznal svou budoucí manželku. Bohužel i ona brala drogy, navíc si peníze na ně opatřovala krádežemi. Když bylo Janovi 19 let, jeho partnerka otěhotněla. Po té, co založili rodinu a narodil se jim syn, rozhodli se oba abstinovat. Pomoc odborníka na léčbu drogové závislosti nevyhledali, ale samotným se jim podařilo udržet si abstinenci plně tři roky. Jan začal chodit do práce, pronajali si s manželkou byt a žili spořádaným životem. Po třech letech ho však manželka opustila a syna mu nechala v péči. Odešla zpět do bývalé party, se kterou nikdy neztratila kontakt. Osobní krizi tehdy Jan zvládl jen stěží a východisko hledal v opětovném užívání pervitinu, který mu krátkodobě dával pocit, že vše opět zvládne. Užívání pervitinu se mu však vymklo z kontroly a vzápětí ho opět potřeboval denně. Opustil zaměstnání a začal se věnovat výrobě a později distribuci drog. V tomto prostředí žil i malý Janův syn Patrik. Janova syna Patrika jsem poznala na ZŠ, kde jsem učila, když k nám nastoupil do 1. třídy. Nikdy nepřišel do školy včas, nikdy neměl svačtinu ani zaplacené obědy a vždy byl neupravený, nevhodně oblečený, často nemytý, celkově zanedbaný. Často jsme mu s kolegyněmi dávali jídlo ze svého, nosili oblečení po svých dětech, dělali s ním úkoly. Věděli jsme, v jakém prostředí žije. V té době jsem dostala nabídku pracovat jako sociální pracovnice ve Věznici Rapotice. Nabídka mne oslovila a asi po necelém roce jsem tam skutečně nastoupila. Jana jsem poznala, když se mi přihlásil do speciálně

výchovné aktivity – Sociální dovednosti, kterou ve věznici vedu. Vždy s novým členem mé pracovní skupiny diagnostikují jeho sociální poměry. Vyhodnocuji zdroje z klientovy minulosti, získávám informace o okolnostech, které souvisí s výskytem klientova problému. Jde o původní rodinu klienta a způsob výchovy, jeho přátele, blízké okolí a prostředí, ve kterém žil a především o aktuální situaci v jeho nynějším partnerském či rodinném životě. Od Jana jsem se dozvěděla, že po dobu jeho zatčení, obvinění z trestné činnosti, pobytu ve vazbě a následně výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Rapotice se o jeho syna Patrika stará Janova matka. Výchovu vnuka zvládá velmi dobře (kontaktovala jsem orgány OSPOD – orgán sociálně právní ochrany dětí). Oba – matka i syn navštěvují Jana ve věznici. Rozhodla jsem se pracovat s Janem jak ve speciálně výchovné skupině, tak i individuálně. Na našich konzultacích jsme probírali otázky týkající se jak jeho motivace ke změně v návykovém chování, tak o výstupním plánu. Jan velmi otevřeně hovořil o svých zkušenostech s užíváním pervitinu a snažil se rozeznat a pojmenovat takzvané spouštěče, které mu v minulosti bránily v udržení abstinence, jakož i faktory, které vnímá u sebe a ve svém okolí, jako protektivní. Při abstinenci si plně uvědomil, jak drogy poznamenaly jeho mezilidské vztahy a posléze vedly i ke konfliktu se zákonem. Docházelo u něj zejména k smysluplnému uvědomění si pocitu frustrace z opětovného selhání. Hlavním motivem, který ho vedl k rozhodnutí o změně ve vztahu k užívání pervitinu však bylo uvědomění si hodnoty, kterou pro něj má jeho devítiletý syn a potřeba zajistit mu stabilní rodinné zázemí. Na konzultacích jsme se domluvili s Janem o jeho povýstupním plánu, který zahrnoval i možnost léčby drogové závislosti, kterou mu může poskytnout sdružení Podané ruce. (Sdružení pomáhá lidem v tíživé životní situaci s řešením jejich drogového problému v rámci následné péče). Součástí terapie je i pravidelný monitoring na přítomnost drog v moči, s čímž klient souhlasil. Pravidelná docházka za odborníkem na drogovou závislost by mu umožnila včasné rozeznání rizikových momentů, které by mohly vést k znovuožití drogové minulosti. Zejména první tři měsíce po propuštění z VTOS představují zvýšenou zátěž na adaptační schopnosti jedince, zejména bývalé uživatele drog. Pravidelná spolupráce má preventivní charakter i vzhledem k návratu k trestné činnosti. Dále jsme řešili i aktuálních životní otázky, jako je zařazení na trh práce, pravidelný denní režim a rodinné otázky. V rodinné oblasti jsme se zaměřili na zcela konkrétní plánování péče o syna. V případě propuštění má Jan zajištěné bydlení u matky, která bude zpočátku Janovi nápomocna v péči o syna. Zaměstnání má přislíbené ve stavební firmě, procoval by jako pomocný dělník – obkladač. Jeho povýstupní plán se zdá být relativně

dosažitelný. Rodinné zázemí, zaměstnání a pravidelná docházka za odborníkem by mu mohla pomoci s větší jistotou začít žít životem bez drog a preventivně zamezit i k návratu páčání trestné činnosti ve spojitosti s užíváním drog.

3. Příklad na posílení sociálních dovedností odsouzených v oblasti introspekce (sebepoznání) a interpersonální percepce v souvislosti s partnerskými a rodinnými vztahy.

Cvičení: dopis otci nebo matce

Při tomto cvičení oznámím odsouzeným, aby napsali dopis buď matce nebo otci. Dám jim chvilku na to, aby si uspořádali myšlenky a asi 20 minut na napsání dopisu. Pak následuje diskuze nad následujícími otázkami:

Co tě vedlo k rozhodnutí napsat právě tomu z rodičů?

Obsahuje dopis běžná sdělení, či jsou v něm opravdu závažné věci?

Je v něm řeč o citech?

Co nechci svým rodičům sdělit?

Jsem schopen psát otevřeně?

Co bylo obtížné napsat?

Jak se nyní cítím?

Cvičení: jak vidím sám sebe, jak mne vidí jiní

Při tomto cvičení odsouzení na jednu stranu papírové kartičky napíší – jak vidí sami sebe. Na druhou – jak si myslí, že ho vidí ostatní. Popíší své osobnostní vlastnosti a charakteristické rysy chování, mohou popsat i své prožívání. Např.: Dodržuji sliby. Nerad se seznamuji s cizími lidmi. Ostatní si myslí, že jsem spravedlivý člověk. Druzí si myslí, že jsem lakomý, atp. Kartičky se zamíchají a pak se náhodně vytahují a předčítají. Nejdříve se postupně předčítají popisy – jak vidím sám sebe a skupina hádá, kdo je autorem.

Ve druhém kole se pracuje s kartičkou – jak mne vidí druzí. Každý člen skupiny nyní položí před sebe svou kartičku a přečte její obsah. Ostatní se pak vyjadřují k tomu, zda

se zapsanými výroky souhlasí. Tím se každý dozví, co si o něm ostatní ve skupině skutečně myslí.

Kazuistika klienta, se kterým jsem pracovala na posílení uvedených sociálních dovedností

Kazuistika 3: Richard, 25 let, prvotrestaný, svobodný – druh, otec dvou dětí

Richard vyrůstal jako nejmladší syn v úplné rodině, společně se dvěma bratry. Matka je vyučena, pracuje jako dělnice, otec má základní vzdělání, pro rozsáhlé zdravotní problémy, které byly z velké části způsobeny nadměrným požíváním alkoholu, je poživitelem plného invalidního důchodu. Richardovi starší bratři jsou úspěšnými obchodníky, oba jsou svobodní, bezdětní a mají své vlastní bydlení. Richard dosáhl pouze základního vzdělání, pracoval jako stavební dělník. V 19-ti letech zamiloval do své budoucí družky a ta brzy otěhotněla. Po narození dcery bydleli střídavě u rodičů Richarda nebo družky. Richard rodinu finančně zajišťoval, pracoval přes týden v Praze a na víkendy jezdil domů. Bohužel při pobytu v Praze začal požívat alkohol a postupně začal propadat i gamblingu. Domů jezdil stále častěji bez peněz. To už bydleli s družkou sami v pronajatém bytě a očekávali narození druhého potomka. Partnerka Richarda přesvědčila, aby opustil pražské zaměstnání a vrátil se k rodině na Moravu. Richard si tedy našel zaměstnání v místě bydliště, avšak nebylo tak dobře placeno, jako to v Praze. Mladá rodina se ocitala stále častěji ve finanční nouzi a Richard navíc kupící se problémy řešil stále častěji alkoholem a hrou na automatech. Družka se rozhodla k návratu k rodičům, kde porodila i druhé dítě. Richard chodil rodinu navštěvovat a dostatek peněz pro rozrůstající se rodinu si začal opatřovat krádežemi a prodejem kradených věcí. Později rodiče družky dovolili, aby se Richard nastěhoval k rodině. Jak mi však odsouzený sám sdělil – byl velmi nervózní z toho, že krade a byl pak hrubý na děti i na družku. Znovu začal neúměrně pít a pod vlivem alkoholu páchal další trestnou činnost, při níž byl později zatčen Policií ČR. VTOS nastoupil do Věznice Rapotice, kde jsem s ním pracovala individuálně v souvislosti s partnerským vztahem a úlohou otce rodiny. Povětšinou pomocí náhledu do obvyklého vnímání a citění žen-

matek jsem odsouzenému zprostředkovala pravděpodobnou frustraci družky z jeho patologického chování a jednání. Jako vychovatelka na ZŠ a učitelka v MŠ jsem často vyslechla stesky dětí na hrubé chování otců a jejich pocity obavy a tísně z takového chování. Zprostředkovala jsem tedy Richardovi i tuto zkušenost. Při následných rozhovorech mi odsouzený sdělil, že nebyl zvyklý se svěřovat se svými problémy, nechtěl slyšet o svých chybách a zasouval je do podvědomí, jako by nebyly. Zde je najednou schopen se mnou o nich otevřeně hovořit, svěřit se a též si uvědomit, co vše dělal špatně. Ve skupinové aktivitě při cvičeních a hrách zaměřených na introspekci a interpersonální percepci Richard pomocí zpětné vazby od ostatních členů socioterapeutické skupiny postupně získával náhled na to, co si o něm ostatní skutečně myslí. Měl možnost přemýšlet o svých dobrých i špatných vlastnostech, názorech a postojích. V posledním rozhovoru, který jsem s tímto klientem vedla před jeho podmíněným propuštěním z VTOS, mi poděkoval, že s mou pomocí a svou účastí v sociálně terapeutické aktivitě Věznice Rapotice dokázal pochopit, jak se asi cítí druzí lidé v interakci s ním. Získal náhled na vnímání a pocity u sebe a u druhých lidí (empatie) a naučil se zbavit se hromadění napětí z nevyjádřených emocí. Mám za to, že u Richarda došlo k rozvoji důležité sociální dovednosti - sebezpoznání a tím následně k významnému faktoru osobnostního a charakterového života – k sebevýchově.

6.2 Dílčí závěr

Proces sebeformování jedince je plný protikladů, tužeb a zklamání, výher a proher, vyrovnávání se s závažnými životními problémy – boj dobra se zlem – boj s negativními tendencemi a sklony v neustálé touze po plnohodnotném lidském životě.

„Hledám sílu, ne abych přemohl bratry, leč abych ovládl největšího nepřítele – sebe samotného.“ (Z modlitby Indiánů – Siouxů.) (Kuric, 2007, s. 20).

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce na téma *Skupinová dynamika v penitenciární praxi* bylo shromáždit teoretické poznatky k práci sociálního pracovníka ve věznici v rámci široké problematiky této profese, zejména však s přihlédnutím k jeho socioterapeutickým aktivitám pomocí metod skupinové dynamiky.

Následně pak zhodnotit, zda poznatky, zkušenosti a prožitky získané klienty Věznice Rapotice v rámci sociálně terapeutických aktivit pomocí metod skupinové dynamiky, příznivě ovlivnily vězněné osoby a napomohly tak jejich sociální rehabilitaci. Vychází se přitom z poznatku, že uvěznění je především problém sociálního selhání jedince.

Mladí pachatelé tvoří nejobtížněji zvladatelné osazenstvo věznic. Na základě mých získaných teoretických poznatků a východisek týkajících se socializace jedince lze vyvodit, že k primárním příčinám, které vedou ke vzniku páchaní trestné činnosti mladistvými a mladými dospělými, skutečně patří dysfunkční faktory objevující se v jejich rodinách. Je to zejména **zanedbávající výchovný styl, nevhodné trávení volného času uvnitř rodiny a v partě mladých lidí**, kriminalita a závislosti na alkoholu a drogách v rodinách. Není pochyb, že různé kombinace rizikových faktorů navzájem vytvářejí kumulativní účinky a že **kriminalita** je pak pravděpodobně výslednicí četných interakcí mezi vlivy prostředí a individuálními rizikovými faktory, ke kterým v první řadě patří porucha chování spojená s hyperaktivitou – **ADHD**.

Při sociálních anamnézách a rozhovorech s odsouzenými jsem dospěla k poznatku, že nejzávažnějším faktorem, který má vliv na problematický průběh sociálního učení a tím i získávání potřebných sociálních dovedností je pak odloučení dítěte od rodiny, zejména pak **umístění dítěte do dětského domova či výchovného ústavu**. Při své práci sociální pracovnice Věznice Rapotice jsem mnohdy svědkem mladého klienta, který prochází na své cestě životem individuálním neštěstím. Dítě z rodiny přebírá nejen obvyklé vzorce chování v nejrůznějších sociálních situacích, ale i hodnotové orientace a jimi se řídí i dávno poté, co svoji rodinu opustilo. Jedinec, který prožil nejdůležitější období života po různých ústavech, řeší po odchodu z ústavu mnoho problémů. Nemá osobu blízkou, ubytování ani finanční prostředky, proto u něj dochází velmi často k sociálnímu selhání

a následně k páčání trestné činnosti a nakonec i k uvěznění. V penitenciární praxi jsem pochopila, že nejcennější pro úspěšný život jedince ve společnosti jsou opravdové, láskyplné mezilidské vztahy v rodině. V **rodině** také spočívá **primární prevence všech negativních jevů souvisejících s kriminalitou**.

Život ve věznici denně přináší příběhy lidí, kteří ztroskotali proto, že jim nikdo včas nepomohl. **Základním úkolem sociálních pracovníků věznic je samostatná sociální práce, která je zaměřena především na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života.** Při své práci se skupinou odsouzených ve **speciální výchovné aktivitě – Sociální dovednosti** se tedy zaměřuji zejména na posílení a upevnění tolik potřebných sociálních dovedností vězněných osob. **Mým záměrem je speciálně výchovnými postupy aplikovanými pomocí metod skupinové dynamiky napomoci odklonu odsouzených od jejich dalšího páčání trestných činů a úsilí o společenskou rehabilitaci sociálně selhavších jednotlivců.** Jde zejména o uvědomění a upevnění nové struktury cílů, hodnot, postojů a projevů klientů Věznice Rapotice.

Podrobně svou práci s odsouzenými popisuji v praktické části bakalářské práce. Praktické příklady aplikace speciálně výchovných metod a rozbor jednotlivých zkoumaných případů z řad klientů věznice předkládám pomocí kazuistik. Na základě vyhodnocení všech použitých metod - metody analýzy dokumentu, pozorování a rozhovoru **předkládám, že poznatky, zkušenosti a prožitky získané v rámci sociální terapie příznivě ovlivnily zkoumané vězněné osoby a napomohly tak jejich sociální rehabilitaci.** Jak mi odsouzení sdělili, velkým přínosem skupinových setkání v rámci mé práce je také to, že **stimulují intenzivní, upřímné a osobní vztahy mezi členy skupiny, které nahrazují pocit odcizení a napomáhají mírnit stres některých psychicky labilnějších jedinců z krize z uvěznění.** Trestný čin je chápán také jako problém mravní nejen jedince samotného, ale i společnosti, která není schopna jednotlivce změnit. **Řešení je dle mého názoru v duchovní perspektivě, což je prvořadým cílem terapeutických aktivit věznic.**

Práce opět potvrdila všeobecně známou pravdu, že pozitivní vývoj celé společnosti je možný pouze tehdy, **když rodina bude dostatečným základem a nejdůležitějším předpokladem zdravého vývoje člověka,** potažmo celé společnosti, s přirozeným dopadem na snižování kriminality a dalších sociálně patologických jevů mládeže.

RESUMÉ

Práce na téma *Skupinová dynamika v penitenciární praxi* je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části své práce se zabývám širokou problematikou profese sociálního pracovníka v rezortu vězeňství s důrazem na humanizaci penitenciární praxe. Dále zde vymezuji poznatky z oblasti sociální pedagogiky jako je socializace osobnosti, sociální učení a sociální skupiny. V rámci skupin pak vymezuji stěžejní pojmy: skupinová dynamika a sociální dovednosti. Pro ucelenost bakalářské práce nemohu opomenout důležitou problematiku predelikventního a delikventního chování, krátce popisují stav uvěznění a typologii osobnosti pachatelů trestných činů.

V praktické části krátce popisují historii nejmladší věznice v ČR – Věznici Rapotice. Dále popisují speciálně výchovné postupy aplikované pomocí metod skupinové dynamiky při sociálně terapeutických aktivitách ve Věznici Rapotice. Praktické příklady aplikace speciálně výchovných metod a rozbor jednotlivých zkoumaných případů z řad klientů věznice předkládám pomocí kazuistik. Na základě vyhodnocení všech použitých metod - metody analýzy dokumentu, pozorování a rozhovoru bylo zjišťováno, zda poznatky zkušenosti a prožitky získané v rámci sociální terapie příznivě ovlivnily vězněné osoby a napomohly tak jejich sociální rehabilitaci.

ANOTACE

Tématem teoretické části této bakalářské práce je nastínit práci sociálního pracovníka ve věznici v rámci široké problematiky této profese, zejména s přihlédnutím k jeho socioterapeutickým aktivitám pomocí metod skupinové dynamiky.

V praktické části jde o popis speciálně výchovných postupů aplikovaných pomocí metod skupinové dynamiky k získání či posílení sociálních dovedností osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody. Vychází se z poznatku, že uvěznění je především problém sociálního selhání jedince. Na základě vyhodnocení všech použitých metod - metody analýzy dokumentu, pozorování a rozhovoru bylo zjišťováno, zda poznatky zkušenosti a prožitky získané v rámci sociální terapie příznivě ovlivnily vězněné osoby a napomohly tak jejich sociální rehabilitaci.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sociální práce, penitenciární praxe, socializace osobnost, osobnost pachatele, sociální skupiny, skupinová dynamika, sociální dovednosti, speciálně výchovné aktivity,

ANNOTATION

The theme of the theoretical part of this work is to outline the work of workers in prisons within the broad issues of this profession, especially with regard to its social therapy activities using methods of group dynamics. The practical part is a description of special education procedures applied by the methods of group dynamics to gain or strengthen social skills of persons sentenced to imprisonment. This is based on the fact that imprisonment is the problem of social failure of an individual. Based on evaluation of all the methods used - analysis of documents, observation and interview, it was investigated whether the knowledge and experience gained from the experiences of social therapy positively influenced and helped prisoners and their social rehabilitation.

KEYWORDS

Social work, penal practice, socialization, personality of the offender, social groups, group dynamics, social skills, special educational activities,

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ZÁKON č. 140/1961 Sb., *trestní zákon*
2. ZÁKON č. 141/1961 Sb., *o trestním řízení soudním (trestní řád)*
3. ZÁKON č. 555/1992 Sb., *o Vězeňské a justiční strážci ČR*
4. ZÁKON č. 293/1993 Sb., *o výkonu vazby*
5. ZÁKON č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody*
6. ZÁKON č. 3/2002 Sb., *o církvích a náboženských společnostech*
7. TRESTNÍ ZÁKONÍK č. 40/2009 Sb., který nabyl platnosti 1. 1. 2010
8. EVROPSKÁ VĚZEŇSKÁ PRAVIDLA, *příloha časopisu České vězeňství*, 1995
9. NGR, 16/2009, kterým se stanoví úkoly zaměstnanců a příslušníků Vězeňské služby ČR
10. VYHLÁŠKA MINISTERSTVA SPRÁVEDLNOSTI č. 345/1999 Sb., *kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody*
11. VYHLÁŠKA MPSV č. 182/1991 Sb.,
12. BLATNÍKOVÁ, Š., NETÍK, K. *Predikce vývoje pachatele*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-7338-XXX-X
13. EVANGELIUM DLE LUKÁŠE, Lukáš, 6,37
14. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. Č.Budějovice, 2005. ISBN 80-86708-05-5
15. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-11-68-3
16. HERMOCHOVÁ, S. *Hry pro život*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85285-79-8
17. HERMOCHOVÁ, S. *Skupinová dynamika ve školní třídě*. Kladno: Aisis, 2005. ISBN 80-239-5612-4
18. JŮZL, M., OLEJNÍČEK, A. *Penologie a penitenciární pedagogika*. Brno: IMS, 2004
19. KOHOUTEK, R. *Sociální psychologie*. Brno: IMS, 2004
20. KOMÁRKOVÁ, R., SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-0180-4

21. KRATOCHVÍL, S. Skupinová psychoterapie v praxi. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-347-1
22. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk-prostředí-výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7135-004-2
23. KURIC, J. *Vývojová psychologie II*. Brno: IMS, 2007
24. MÜHLPACHR, P. *Sociální a postpenitenciární péče*. Brno: IMS, 2004
25. NEDOMA, I. *Aplikace metod sociální práce*. Brno: IMS, 2004
26. OLEJNÍČEK, A., KOHOUTEK, R. *Metodika řešení problémů v mezních situacích*. Brno: IMS, 2005
27. RADVAN, E. *Poznámky k vypracování odborného textu*. Brno: IMS, 2009
28. ŘEHORŤ, A. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*. Brno: IMS, 2009
29. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007
30. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007
31. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha: IVVS ČR, 2006
32. VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS, 2003
33. VÍZDAL, F. *Sociálně psychologický výcvik*. Brno: IMS, 2005
34. <http://www.reformajustice.cz/cz/trestni-zakonik/zajimavosti/9>

Příloha č.1

PŘEHLED AKTIVIT PROGRAMU ZACHÁZENÍ Věznice Rapotice

Vzdělávací aktivity	
č. 01	Výuka anglického jazyka
č. 02	Výuka německého jazyka
č. 03	Kroužek českého jazyka
č. 04	Dějepisný kroužek
č. 05	Základy práce na PC
č. 19	Motoristický kroužek
č. 20	Ekonomický kroužek
č. 22	Zeměpisný kroužek
Speciálně výchovné aktivity	
č. 06	Adaptační kurz
č. 08	Protidrogové poradenství
č. 23	Sociálně právní poradenství
č. 25	Kroužek sociálních dovedností
č. 26	Sociálně psychologický výcvik
Zájmové aktivity	
č. 09	Kroužek keramiky a výtvarných technik
č. 10	Diskusní klub
č. 12	Zahradkářský kroužek
č. 13	Akvaristický kroužek
č. 14	Kroužek sportovních her
č. 15	Kroužek stolního tenisu
č. 16	Kroužek elektronických šipek
č. 17	Kroužek filmového diváka
č. 18	Kroužek společenských her
č. 21	Hudební kroužek

Program zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně: XXXXXX

Příjmení: XXXXXX

Jméno: YYYYYY

	Cíle programu	Posilovat právní vědomí dodržováním stanovených povinností. Rozvíjet a upevňovat si pracovní a sociální návyky. Nezavdat příčinu rozpadu kontaktů se sociálním zázemím
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	- pracovní zařazení dle potřeb a možností věznice - úklidové a estetické práce na oddělení
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0.0000	- nejsou stanoveny
3.	Speciálně výchovné aktivity	- adaptační kurz - sociálně psychologický výcvik - kroužek sociálních dovedností - protidrogové poradenství
4.	Zájmové aktivity	- kroužek sportovních her
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	- udržování písemného kontaktu a návštěvy s rodinou a přítelkyní:

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
06	speciálně výchovné	adaptační kurz
25	speciálně výchovné	Kroužek sociálních dovedností
08	speciálně výchovné	Protidrogové poradenství
26	speciálně výchovné	Sociálně psychologický výcvik
14	zájmové	Kroužek sportovních her

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit	<p>.....</p> <p>podpis odsouzeného</p>
datum	<p>.....</p> <p>podpis speciálního pedagoga</p>
datum	<p>.....</p> <p>podpis ŘV /I.ZŘV</p>
Schvaluji:	<p>.....</p> <p>podpis ŘV /I.ZŘV</p>

